

Ярослав ГРИЦАК

«МОЛОДІ» РАДИКАЛИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНІ

Останнє десятиліття минулого віку було переломним у розвитку українського національного руху. З виникненням у 90-х роках XIX ст. перших українських політичних партій національна ідея виходить за рамки суто інтелігентського середовища і проникає в ширші маси. Це створює умови для формування масового національного руху з сильним політичним забарвленням. На історичну арену виходить нове, енергійніше й активніше покоління діячів, які модернізують українську політичну думку¹.

Значну роль у модернізації українського національного руху в Галичині, а в ширшому контексті — на всіх українських землях, відігравало молодше покоління діячів Русько-української радикальної партії (РУРП), створеної у Львові в жовтні 1890 р. Досить сказати, що саме у цьому середовищі вперше був висунутий і теоретично обґрунтowany постулат політичної самостійності України. Утвердження нових ідей та організаційних принципів у галицько-українському таборі набрало форми драматичного конфлікту між двома поколіннями українських діячів, який за гостротою «дорівнював, а може й перевищував конфлікт «дітей» з «батьками» пізніших 30-х років ХХ ст.²

Однак історія цього конфлікту та роль «молодих» радикалів у суспільноНПолітичному житті Галичини до недавнього часу не були відображені в українській історичній науці. Така ситуація викликана рядом причин. «Молоді» радикали належали до лівої, марксистської течії в національному русі. Створена ними у 1899 р. Українська соціал-демократична партія (УСДП) не мала в Галичині великого політичного впливу, відіграючи радше роль «домашньої опозиції» до двох провідних українських партій: націонал-демократичної (УНДП) і радикальної. Тому у працях провідних зарубіжних українських істориків ця тема займала другорядне місце³.

¹ Детальнішу характеристику тих змін, що були пов'язані з модернізацією українського національного руху наприкінці XIX — на поч. ХХ ст., див.: R u d n i c k y I. L. Essays in Modern Ukrainian History. — Edmonton, 1987. — Р. 134-140, 333-345, 375-387.

² Зінкевич О. Студентські роки Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його епоха. — Мюнхен, 1974. — С. 99.

³ Так, І. Лисяк-Рудницький пов'язував перехід до етапу модернізму в Галичині з утворенням УСДП (1899) та оформленням двопартійної системи, в якій провідну роль націонал-демократів урівноважувала опозиція радикалів. Показово, що соціал-демократам у цій схемі місця не знайшлося. Див.: Л и с я к-Р у д н и ц к и й І. Структура української історії в XIX ст. // Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою: Статті до історії критики української суспільно-політичної думки. — Мюнхен, 1973. — С. 75.

В УРСР ця тема, як і інші, пов'язані з історією українського національного руху, тривалий час була недоступною для об'єктивного аналізу. Перші праці, в яких розглянено окрім її аспекти, з'явилися наприкінці 1950—у 1960-х рр.⁴ Але над українськими радянськими істориками тяжіли негативні оцінки, які українському соціал-демократичному рухові дав В. Ленін⁵. Перші спроби навіть часткової реабілітації української соціал-демократії були гостро розкритиковані й осуджені в період антиукраїнських репресій на поч. 1970-х рр.⁶

Окремі моменти з історії внутрішньопартійної боротьби між «молодими» і «старими» радикалами розглянено у працях польських дослідниць Е. Горнової та В. Найдус⁷. Однак ці питання трактуються побіжно, у контексті взаємозв'язків радикальної партії і польського соціал-демократичного руху.

Прогалини в дослідженні радикального руху в Галичині останніми роками успішно заповнює канадський дослідник українського походження Дж.-П. Химка. Він вивчає генезу українського радикального руху 1870—1880-х рр. та його подальшу ідейну диференціацію наприкінці XIX ст., а також роль «молодих» радикалів у формуванні постулату політичної самостійності України⁸.

Нові можливості для розкриття цієї теми дає звернення до мемуарної літератури та особистих рукописних фондів діячів радикального і соціал-демократичного руху. Особливо цінні з цього погляду матеріали, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові (далі — ЦДІА УРСР у Львові), у фондах В. Охримовича (ф. 372), М. Павлика (ф. 663), Ю. Бачинського (ф. 683) та інші.

Автор статті ставить собі за мету дослідити причини і суть внутрішньопартійних конфліктів та з'ясувати роль «молодих» радикалів у формуванні ідеології українського національного руху. Відправною позицією для нього служитиме стаття Дж.-П. Химки «Молоді радикали і незалежна державність: ідея української національної держави, 1890—1895», основні положення якої відповідають нашим дослідженням.

⁴ Див.: З лу п к о С. Економічна думка на Україні: Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст.—Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969; К р а в е ць М. М. До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. // З історії західноукраїнських земель.—Львів, 1957.—Вип. 2.

⁵ Треба мати на увазі, що вони продиктовані не лише ідеологічними міркуваннями. Як повідомляв у 1901 р. з Лондона один із провідних польських соціалістичних теоретиків у галузі національного питання К. Келлес-Крайц, група російських соціал-демократів, що гуртувалася навколо «Іскри», відкидала у принципі можливість існування окрім української соціал-демократичної партії, хоча погоджувалася на існування польської або литовської партії. Дозволити українцям мати власну партію, на думку «іскрівців», було б «політичним самовживством». Див.: S z p o g l u k R. The Ukraine and Russia // The Last Empire. Nationality and the Soviet Future / Ed. R. Conquest.—Stanford (Calif.), 1986.—P. 156.

⁶ Див.: О л е к с ю к М. Левинський без маски // Жовтень.—1972.—№ 4.—С. 109—112; Ю р ч е н к о О. Т. Всупереч фактам (Про ідейно-політичне обличчя В. П. Левинського) // Укр. іст. журн.—1972.—№ 5.—С. 45—57.

⁷ Н о г и о w a E. Ukrainski obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji w 1876—1895.—Wrocław, 1968; N a j d u s W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska: 1890—1919.—Warszawa, 1983.

⁸ Х и м к а Ж.-П. Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній Партиї 1899 р.) // Journal of Ukrainian Graduate Studies.—1979.—Vol. 7.—P. 33-51; e j u s d. Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social-Democracy and Ukrainian Radicalism (1860—1890).—Cambridge (Mass.), 1983; e j u s d. Young Radicals and Independent Statehood: The idea of a Ukrainian Nation-State: 1890-1895 // Slavic Review.—1982.—Vol. 41, N 2.—P. 219-235.

ження якої будуть доповнені (особливо стосовно 1896—1899 рр.) та розвинуті на основі аналізу ширшого кола джерел, насамперед — новознайдених архівних матеріалів. Найбільш придатний для цього проблемно-хронологічний виклад матеріалу, що дає змогу простежити виникнення та еволюцію ідеї політичної самостійності України протягом останнього десятиріччя XIX ст.

ІДЕЙНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РУХУ «МОЛОДИХ» РАДИКАЛІВ

Історія українського соціалістичного руху в Галичині бере початок з другої пол. 1870-х рр., з перших судових процесів над І. Франком, М. Павликом, О. Терлецьким та їхніми товаришами. Перше покоління українських соціалістів (пізніше «старші» радикали) було репрезентоване переважно академічною (університетською) молоддю, що зробила свій вибір на користь соціалістичної ідеології під значним ідейним впливом М. Драгоманова.

Появу соціалістичної течії в українському таборі супроводжували, з одного боку, гострий конфлікт з діячами «русофільського» та «українофільського» напрямів, що теж великою мірою мав характер протистояння молодшого і старшого поколінь, з другого боку — зближення між українськими і польськими соціалістами та створення наприкінці 1870-х рр. спільногомітту, що гуртувався навколо львівської робітничої газети «Ргаса».

Перше покоління українських соціалістів зазнало потужного впливу марксистської теорії. «Соціалістичні ідеї,— писав пізніше І. Франко про цю епоху,— розпалювали людей до фанатизму; при тім же ті ідеї далекі були від тої критичності, які набралися пізніше. Маркс (і то лише перший том [«Капіталу». — Я. Г.]) був евангелем, а те, чого не ставало в ньому, доповнювало фантазією, чуттям. Великий соціальний переворот мерецився всім наяві. Енгельс і інші західноєвропейські соціалісти пророкували його настання за 10 літ, а коли ті літа минули, переносили речинець на дальших 10 літ і т. д.»⁹.

Однак «старші» радикали змогли перерости своє некритичне ставлення до марксизму. Вони поділяли погляди М. Драгоманова на марксистську теорію як на соціалізм державних націй, націй з розвинутою промисловістю та сильним і організованим промисловим пролетаріатом¹⁰. Досвід Галичини, аграрного краю з переважно сільським населенням¹¹, змушував їх шукати інше розв'язання питання про соціальну опору соціалістичного руху. Так, у першому програмному документі галицького соціалістичного руху — «Програмі польських і руських соціалістів Галичини», у примітці до слів: «Прагнемо до створення робітничої партії», — вони обстоювали думку, що «нашим стосункам, можливо, більше відповідала б назва «народної партії».

⁹ Франко І. Переднє слово // Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм.— Львів, 1906.— С. VI.

¹⁰ Haimka J.-P. Socialism in Galicia...— P. 112.

¹¹ За даними австрійського перепису 1900 р., лише 1,4 відсотка українського населення Галичини було зайняте у промисловості (для порівняння: відповідний показник серед поляків становив 8,6, серед євреїв — 26,4 відсотка. Див.: Віjak F. Galicya.— Lwów, 1906.— T. 1: Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo.— S. 129).

Бо в той час, коли на Заході кадри майбутньої бойової армії пролетаріату готуються з фабричних робітників, у нас цю роль обіймає, здається, сільський люд. Рух пролетаріату у нас буде, очевидно, передусім аграрним»¹². Відповідно українські соціалісти Галичини прагнули «змодифікувати і саму теорію соціалізму так, щоб вона ліпше приставала до наших аграрних та дрібнотворових обставин, ніж Марксів фабричний соціалізм»¹³. На цьому ґрунті між польськими і українськими соціалістами виникли серйозні ідейні розходження, через які І. Франко та М. Павлик у сер. 1880-х рр. відійшли від активної участі в робітничому русі та зосередили зусилля на створенні окремої партії, котра відстоювала б інтереси українського селянства Галичини¹⁴.

Створена таким чином радикальна партія складалася з кількох груп української соціалістичної інтелігенції. Крім І. Франка, М. Павлика, О. Терлецького до неї ввійшла група молодших соціалістів (С. Данилович, І. Гарасимович, К. Трильовський, Т. Окуневський), яка за прикладом своїх старших товаришів теж вела активну організаційно-пропагандистську роботу серед українського селянства Станіславівського, Коломийського, Косівського повітів¹⁵. Okрему групу склали «молоді» радикали — «студентська група державників, котрі були соціалістами-марксистами і українськими націоналами, звучи себе націонал-радикалами»¹⁶.

Мемуарна література традиційно відносить до «молодих» радикалів Ю. Бачинського (1870—?), В. Будзиновського (1868—1935), С. Вітика (1876—?), М. Ганкевича (1869—1939), О. Колессу (1867—1945), Є. Левицького (1870—1925), В. Охримовича (1870—1931)¹⁷. Однак перечислені особи становили лише верхівку названої групи; її склад був значно ширший. Наприкінці 1880-х — на поч. 1890-х рр. з «молодими» радикалами тісно співпрацював член редакції львівських робітничих газет С. Козловський (1862—1893)¹⁸. До складу цієї групи у різні часи входили І. Гриневецький, Є. Вацік, В. Лаврівський, Д. Лук'янович, Л. Лопатинський, О. Партицький, Л. Турбацький¹⁹. Різниця віку не була визначальною у конфлікті між «молодими» і «старшими» радикалами. Зі старшого покоління на боці молодих виступав Р. Яросевич. Крім того, декілька радикалів у внутрішньопартійному конфлікті займали проміжне становище. Так, С. Данилович за своїми економічними поглядами був марксистом, тоді як у питаннях національної політики залишався драгоманівцем. Тісні зв'язки з робітничим ру-

¹² Франко І. Зібр. творів: У 50 т.—К., 1986.—Т. 45.—С. 455 (далі покликанося на це видання).

¹³ Франко І. До М. П. Драгоманова, 16 січ. 1883 р. // Там же.—Т. 48.—С. 347.

¹⁴ Див.: Грицак Я. Й., Трусевич С. М. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70—80-х роках ХІХ ст. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симпоз. ЮНЕСКО, Львів, 11—15 верес. 1986 р.—К., 1986.—Кн. 1.—С. 346—347; Химка Ж.-П. Український соціалізм...—С. 41.

¹⁵ Детальніше про це див.: Данилович С. Франко — духовний батько радикальної партії в Галичині // І. Франко у спогадах сучасників.—Львів, 1956.—Кн. 1.—С. 229; Німка J.-P. Socialism in Galicia...—Р. 149-152.

¹⁶ Будзиновський В. Ішли діди на муки.—Львів: Укр. слово, б. р.—С. 29.

¹⁷ Див., зокрема: Ганкевич М. З перед двайцяті літ (Початок української соціал-демократії в Галичині) // Календар «Впереду».—1920.—С. 74—75; Охримович В. Причиники до біографії і характеристики Івана Франка // Спомини про Івана Франка.—Львів, 1926.—С. 51 та інші.

¹⁸ Про С. Козловського див.: Stanisław Kozłowski... // Młot.—1893.—12 kwiet.

¹⁹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 15, арк. 10; Зікевич О. Студентські роки Євгена Коновалця.—С. 99; Охримович В. Причиники до біографії...—С. 51.

хом підтримував, як і «молоді» радикали, К. Трильовський. На цьому грунті між С. Даниловичем та К. Трильовським, з одного боку, і «старшими» радикалами, з другого, виникало певне тертя²⁰.

Абсолютна більшість «молодих» радикалів вийшла з русько-українських учнівських організацій. Частина їх була знайома між собою і налагодила перші організаційні зв'язки ще під час навчання у Львівській, Золочівській, Стрийській, Станіславівській, Перемишльській гімназіях. Їх єднали спільне відзначення Шевченкових роковин, участь у студентських мандрівках галицької молоді, які набули особливої популярності у другій пол. 1880-х рр.²¹ Інші «молоді» радикали (як, наприклад, Е. Вацік та В. Охримович) познайомилися лише після переїзду на навчання до Львова²².

Соціалістичні погляди сформувалися у них ще під час навчання у гімназії. Однак соціалізм української учнівської молоді до сер. 1880-х років звичайно мав домарківський, народницький характер. Так, М. Ганкевич та Є. Левицький були членами таємного учнівського соціалістичного гуртка в Тернопільській гімназії, але тільки після вступу до Львівського університету разом з В. Охримовичем, випускником Стрийської гімназії, стали прихильниками марксизму²³. В. Будзиновський, навчаючись у гімназії, зазнав сильного ідейного впливу М. Драгоманова²⁴.

«Молоді» радикали ставали марксистами після переїзду на навчання в університетські міста — Львів, Krakів, Віденськ, які водночас були великими промисловими центрами та осередками організованого робітничого руху. «Марксівці» єднали не лише спільні погляди, але й товариські стосунки (чого не можна було сказати про «драгоманівців», яких роздирали особисті конфлікти, передовсім між М. Драгомановим, І. Франком та М. Павликом). Душою їхнього товариства був В. Охримович, який до того ж зажив слави найкращого знавця марксизму (казали, що він знає «Капітал» напам'ять)²⁵.

Молоде покоління українських соціалістів наприкінці 1880-х років не мало своєї громадської чи політичної організації, і тому кожен з них «ходив самопас». У своїй діяльності вони спиралися на існуючі русько-українські студентські товариства, де обіймали ключові посади, — віденську «Січ» (В. Будзиновський та І. Гриневецький), Krakівську «Громаду» (Р. Яросевич) та львівське «Академічне братство» (В. Охримович). Там їм доводилося вступати в гостру боротьбу з аполітичною молоддю та студентами — репрезентантами інших ідейних напрямів²⁶.

²⁰ Б у д з и н о в с ь к и й В. Ішли діди на муки. — С. 34; Г а н к е в и ч М. З перед двайцятито літ... — С. 74—75; Переписка М. Драгоманова з М. Павликом (1876—1895). — Чернівці, 1911. — Т. 8.— С. 32, 189, 208.

²¹ Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника АН УРСР (далі — ЛНБ АН УРСР), від. рукописів, ф. 1, спр. 493 (В. Охримович), арк. 19; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 1.

²² Там же. — Спр. 34, арк. 5—6.

²³ Г а н к е в и ч М. З перед двайцятито літ... — С. 76. Правда, М. Ганкевич з «Маніфестом Комуністичної партії» ознайомився ще під час навчання у Тернопільській гімназії (Темніцький В. Микола Ганкевич. — Львів, 1932. — С. 12).

²⁴ Б у д з и н о в с ь к и й В. Історія національної думки на тлі моїх споминів // Новий час. — 1934. — 2 черв.

²⁵ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 67, арк. 14; Г а н к е в и ч М. З перед двайцятито літ... — С. 75; Темніцький В. Згад, праця. — С. 17.

²⁶ ЛНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 1, спр. 493 (В. Охримович), арк. 27; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 27, арк. 13—14, 20—21; спр. 38, арк. 8; Б у д з и н о в с ь к и й В. Ексгумація і нові похорони // Діло. — 1912. — Ч. 82. — С. 2.

Молоді радикали (В. Будзиновський, В. Охримович та інші) виступили безпосередніми ініціаторами створення радикальної партії, а студентська молодь становила абсолютну більшість її членів. У тогочасному українському суспільстві Галичини було дуже мало людей, незалежних матеріально, які могли б сміливо заявити про свої демократичні переконання без ризику втратити місце роботи. Натомість брати участь у політичному житті студентам формально дозволяв університетський статут²⁷. Загальне число «молодих» радикалів та їхніх прихильників зі студентського середовища становило кілька десятковів чоловік²⁸. Однак в організаційному плані вони поступалися старшим колегам, які до того ж спиралися на значно чисельніше селянське середовище. До того ж політична діяльність «молодих» радикалів постійно переривалася екзаменами, літніми канікулами, обов'язковою однорічною службою в армії, пошуками роботи тощо.

За соціальним походженням «молоді» радикали були вихідцями із селянських або священницьких сімей. Батько Ю. Бачинського посідав досить високе становище в ієрархії греко-католицької церкви, будучи тривалий час ректором Львівської греко-католицької семінарії, а пізніше — станіславівським єпископом²⁹. Єдиним вихідцем із робітничого середовища був С. Вітник, син залізничника³⁰. Загалом за своїм походженням «молоді» радикали відображали загальну тенденцію у формуванні української інтелігенції в Галичині. За підрахунками О. Борковського та В. Будзиновського, у 1890 р. в Галичині не було ні одного світського з походження українського інтелігента. Всі вони були синами або внуками греко-католицьких священиків чи селян³¹. Тому конфлікт між старшим і молодшим поколіннями українських соціалістів Галичини не мав соціально-класового підґрунтя, а був радше виявом суто ідеологічних розходжень.

І «молоді», і «старші» радикали стартували з подібних вихідних позицій: у час виходу їх на політичну арену і одних, і других не вдовольняла традиційна політика старшого покоління українських діячів. Характерно, що провідні ідеологи обидвох груп — 22-річний І. Франко у 1878 р. та 20-річний В. Охримович у 1890 р.— виступали із працями майже однаково-го змісту: «Критичні письма о галицькій інтелігенції»³² та «Кілька критичних думок про жите та розвій галицько-руської інтелігенції»³³. Обидва автори доходили однакових невтішних висновків про стан української (руської) інтелігенції в Галичині. Однак якщо наприкінці 1870-х рр. демаркаційною лінією в суперечці двох поколінь була соціалістична ідеологія, то у 1890-х рр. ця лінія проходила вже й через самий український соціалістичний табір.

²⁷ Франко І. До М. П. Драгоманова, 29—31 серп. 1891 р.— Т. 49.— С. 292—293; ЛНБ АН УРСР, ф. 1, спр. 493 (В. Охримович), арк. 28.

²⁸ Так, під заявами львівської, віденської та краківської груп радикальної молоді (грудень 1890) стояли підписи 43 осіб. Однак зі страху перед репресіями університетської влади не було поставлено всі підписи; крім того, «молоді» радикали, що після навчання проживали по селах, фізично не могли дати своїх підписів. Див.: ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 257 зв.; Народ.— 1891.— Ч. 1.— С. 9; Ч. 2.— С. 20—22.

²⁹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 683, оп. 1, спр. 10, арк. 22.

³⁰ Вітник С. Із моїх споминів про Франка // Іван Франко у спогадах сучасників.— Львів, 1972.— Кн. 2.— С. 48.

³¹ Див.: Будзиновський В. Латинка: Спогад // Нові шляхи.— 1931.— Т. 10.— С. 322—323.

³² Франко І. Зібр. творів.— Т. 26.— С. 74—97.

³³ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 9; Народ.— 1890.— Ч. 21.— С. 324—333.

На формування світогляду «молодих» радикалів великий вплив мало розгортання соціалістичного і робітничого рухів у Європі: створення Робітничої партії у Франції під проводом Ж. Геда і П. Лаффарга (1880), піднесення німецької соціал-демократії в роки дії «виняткового закону» Бісмарка проти соціалістів (1878—1890), відродження австрійської соціал-демократії під проводом Віктора Адлера (1889) та заснування II Інтернаціоналу (1889). Відомості про ці події «молоді» радикали черпали із соціалістичних, насамперед польських і німецьких, періодичних видань, праць Ф. Лассалля, К. Каутського, Г. Плеханова, наукових робіт Г. Спенсера, Ч. Дарвіна, І. Тена та інших європейських вчених³⁴. Поглибленню їхніх знань сприяли знайомство та товариські контакти з польськими і російськими студентами-соціалістами, які приїхали на навчання до Львова з Російської імперії. Багато з цих студентів добре володіли українською мовою, а деякі навіть знали напам'ять всього «Кобзаря» Т. Шевченка чи «Енеїду» І. Котляревського³⁵. З другого боку, безпосередні зв'язки радикальної студентської молоді у Віденському університеті з сербами, болгарами, румунами, греками наочно показували їм, яку творчу роль в національному розвитку може відігравати національна держава³⁶.

Водночас «молоді» радикали дуже скептично ставилися до української соціалістичної літератури, яку вдавали М. Драгоманов та «старші» радикали. «Українська література,— писав Вячеслав Будзиновський,— не могла дати українцеві ніякої політичної освіти. «Громада» не мала того політичного матеріалу, який цікавив би українця. Хто годен був дочитати до кінця прескучу «Вільну спілку» (Драгоманова.— Я. Г.), той лиш хитав рамена ми»³⁷. Невдоволення нового покоління українських соціалістів було викликане кількома причинами. М. Драгоманов був послідовником теорій, які на практиці вели б до утворення великих, централізованих державних утворень. На цьому ґрунті він активно поборював й марксистську теорію, прихильниками якої називали себе «молоді» радикали. Його політичним ідеалом була федеративна побудова суспільства, найкращими втіленнями якої він вважав тогочасний державний лад Англії й Швейцарії. Тому Драгоманов заперечував потребу творення самостійної української держави, висуваючи натомість програму федералізації Російської й Австро-Угорської імперії³⁸.

«Молоді» радикали репрезентували марксистську течію в українському таборі, яка, в свою чергу, належала до європейської традиції так званого класичного марксизму. Ця традиція мала три специфічні риси. По-перше, вона набула поширення лише в Центральній і Східній Європі. По-друге, «класичний марксизм» розвивався у певний період — з кін. XIX ст. до 30-х рр. ХХ ст. Більшість його представників була репресована Сталіним

³⁴ Для характеристики ступеня ознайомлення «молодих» радикалів з тогочасними соціальними теоріями показовим є фрагмент з листа М. Ганкевича до Ю. Бачинського: «Перечитаєм Achilla Lorii «Підстави економічного суспільного ладу». Дуже цікаво написано, цитує часто ті речі, котрі знаю добре серед наших людей, приміром Marksia, Lassalla, Morgana, Ziebera, Чернишевського etc. etc., хоч декуди принцип боротьби клас і принцип вільної зміни ґрунтів стосує трохи за плитко або односторонньо. На кождий спосіб книга дуже мало подобалася» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 683, оп. 1, спр. 4, арк. 31 зв.— Підкresлення в оригіналі).

³⁵ Б у д з и н о в с к и й В. Смішне в поважнім //Нові шляхи.— 1930.— № 6.— С. 223—224.

³⁶ Див.: Б у д з и н о в с к и й В. Ішли діди на муки.— С. 29.

³⁷ Т а м ж е.

³⁸ Див.: R u d n y u t s k y I. L. Op. cit.— P. 203.

та Гітлером (з числа «молодих» радикалів цю долю поділили Ю. Бачинський та С. Вітик, які у 1920—1930-х рр. виїхали на Радянську Україну і безслідно зникли у системі ГУЛАГу). Третью характерною рисою « класичного марксизму» була його схильність до трактування передовсім історичних, політичних та економічних питань, на противагу до переважно філософської тематики західноєвропейської марксистської традиції³⁹. Для «молодих» радикалів найхарактернішою була спроба розв'язати українське національне питання засобами марксистської методології. Ця спроба полягала у формуванні постулату політичної самостійності України.

Таке розв'язання було якісним стрибком у розвитку ідеології українського руху, його переходу від культурно-соціальних до суто політичних цілей⁴⁰. У цьому плані «молоді» радикали представляли інтелектуальну течію, яка ставала дедалі помітнішою в суспільно-політичному житті Європи. У 1870—1918 рр. національні рухи поневолених народів еволовують у напрямі визнання пріоритету політичних прав. Етнокультурні критерії нації витісняються політичними, а національне самовизначення чимраз частіше ототожнюють з незалежною державою. Приайні три чинники суспільно-політичного розвитку зумовлювали новий характер національних рухів: опір традиційних соціальних груп наступові модернізації, поява нових нетрадиційних класів та страт під впливом урбанізації; безпрецедентний зрост міграційних процесів⁴¹.

Усі ці явища в тій чи іншій мірі заторкнули наприкінці XIX ст. галицьке суспільство і прискорили формування політичної свідомості «молодих» радикалів. Зокрема, вони були відображені в основному програмному творі цієї групи — книжці Ю. Бачинського «Україна irredenta» (1895). Масова еміграція українських селян з Галичини, що розпочалася у 1890-х рр., викликала розгублення серед традиційних партій, «московофілів» і «народовців», і поставила питання про майбутнє української нації. Заради спрощення, на думку Ю. Бачинського, могла лише велика промисловість, створення якої спнило б еміграцію і привело до формування української буржуазії й українського пролетаріату. Однак головною перешкодою на шляху промислового розвитку Галичини була централізаторська політика австрійського уряду. Всю історію боротьби в австрійському парламенті між «централістами» і «федералістами» Ю. Бачинський трактував як боротьбу «німецьких» і «слов'янських» капіталів. У цій боротьбі Галичина залишається останньою підпорою австрійського централізму, оскільки місцева польська буржуазія не зацікавлена в його усуненні, боячись посилення українських сил. Єдиною зацікавленою у ліквідації централізму силою, вважав він, є українська буржуазія, яка для задоволення своїх економічних інтересів прагнутиме до створення національної держави. Виникнення української буржуазії Ю. Бачинський пов'язував з появою у містах світської національної інтелігенції. З її виходом на політичну арену економічна боротьба переходить у націо-

³⁹ Anderson P. Considerations on Western Marxism.— London: New Left Books, 1976.— P. 5, 7, 10, 17, 26, 44-45, 49, 93. Цит. за: Himka J.-P. Comments on Manfred Turban. Roman Rozdolsky's Reconsideration of the Traditional Marxist Debate on the Schemes of Reproduction on Methodological Grounds // Selected Contributions of Ukrainian Schonars to Economics / Ed. I. S. Koropecskyj.— Cambridge (Mass.), 1984.— P. 142-143.

⁴⁰ Himka J.-P. Young Radicals...— P. 219.

⁴¹ Hobson E. J. Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality.— Cambridge; New York; Port Chester; Melbourne; Sydney, 1990.— P. 102-109.

“На тій згадував Герман Гайдук? “Она старо” хвіркуючи “зіграла скандинавію,”
Мотопата Медведя — підпісля; інші спів — багато відмінно! Тож — Конрад Альберт —
Операція гравіції — Дарчінін багато відмінно! зігривали — etc. etc. etc.

Друга операція — “Герман Гайдук” — зіграла Принцесу! Відь юнацька! як.
Со мініма! Ола “зіграла” мінімістичну, нелюдську, французьку, яко
Принцеса! але більше буде відомо! буде відомо! Ола із зіграла принцесу!

Клесницьківна! Ола зіграла Капітана! Принцесу! Відь операція “Долі”! тут!
Відомо! заживо! заживо! ніжівка! заживо! Тоді він відійшов, яко! але
Клесницьківна! заживо! Ола зіграла принцесу! відійшов! від! зіграла від! заживо!

“Она відійшла від! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй!

“Але відійшла від! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй!

“Але відійшла від! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй! я сказав їй!

Фрагмент листа М. Ганкевича до В. Охримовича з оцифковою рукописю
праці «Україна irredenta». 20 травня 1894 р.

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

Вип. IV.

Ч. 9-12.

УКРАЇНА IRREDENTA

(ПО ПОВОДУ ЕМІГРАЦІЇ)

Суспільно-політичний скіц.

Написав

Юліан Бачинський.

„Въчная смѣна формъ, въчное отвержение формъ, порожденной извѣстными содержаніемъ или стремлѣніемъ, исходитъ усиленія того же стремлѣнія, пыщаго развитія того же содержанія, — кто понялъ этотъ великий, вѣчный, посемѣтный законъ, кто пручился примѣнять его ко вскому явлѣнію,— о, какъ спокойно приываетъ онъ шансы, которыми сумираются другіе!... Опѣ не жалѣть ни о чемъ, отклинаясь свое времѧ, и говорить: пусть будетъ, что будетъ, а будеть въ концѣ копцовъ все таки на нашей улицѣ праздники!“

Н. Г. Чернышевскій.

ЛЬВІВ. 1895.

Накладомъ Д. Лукіяновича,
з друкарнї Інститута Ставропигійского.

Ціна 80 кр.

Титульна сторінка першого видання книжки Ю. Бачинського
«Україна irredenta». Львів, 1895 р.

нальну, а центр національної боротьби переміщається з села до міста. Такий перебіг подій відповідає інтересам українських соціал-демократів. «Як тільки українська буржуазія доб'ється політичної самостійності — спідлиться вона, як взагалі кожда буржуазія, коли діпне своєї цілі. Але тоді і візьметься вже за своє діло українська соціал-демократія»⁴². Подібний аналіз соціально-політичного розвитку українських земель у складі Російської імперії привів Ю. Бачинського до висновку, що «політична самостійність України, то conditio sine qua non її економічного і культурного розвитку, умова взагалі — можливості її існування»⁴³.

Акцентування на політичних правах українського народу означало розрив з традиційною діяльністю головних русько-українських партій — народовців, московофілів, які в основу своєї діяльності клали визнання етно-культурних прав місцевого населення. Різниця між цими партіями полягала у питанні, до кого зараховувати це населення — до українців (народовці) чи до «общерусской народности» (московофіли). На практиці все зводилося до вживання різної літературної мови (української чи «язичія»), правопису («фонетики» чи «етимології») тощо. Кожна партія трактувала цей набір засобів ідентифікації місцевого населення як «народні святощі» й ревно стерегла їхню недоторканність.

Натомість «молоді» радикали не визнавали ніяких «народних святощів», уживаючи української мови і використовуючи фонетичний правопис лише з раціональних мотивів⁴⁴. Вони рішуче відкидали «виключно язиковий націоналізм український»⁴⁵. У ставленні до «народних святощів» «молоді» радикали зближувалися з М. Драгомановим та «драгоманівцями», однак вимагали від старших колег зменшити кількість етнографічного матеріалу на сторінках радикальних видань і якнайбільше друкувати модерної літератури⁴⁶.

На ґрунті негативного ставлення до етнографічно-мовних суперечок «марксівці» зблизилися з «молодими» московофілами — течією всередині русофільського табору, яка ставила собі за мету працю над просвітою та добробутом галицького селянства, «самого важного двигателя народного», без огляду на розв'язання питання про його етнічну принадлежність⁴⁷. Основа для такого зближення склалася ще в часи навчання у гімназіях наприкінці 1880-х рр.⁴⁸ Деякі з «молодих» радикалів (як, наприклад, І. Гриневецький) поділяли русофільські погляди і завершили свою ідейну еволюцію у московофільському таборі⁴⁹. Однак більшість «марксівців» зблизилася з «молодими» московофілами заради пропаганди серед них «поступових думок», тримаючись осторонь при тому народовській партії, яка не мала

⁴² Бачинський Ю. Україна irredenta.— 3-е вид.— Берлін, 1924.— С. 3—5, 19, 22, 33—35, 42—43, 56—57, 67, 97.

⁴³ Там же.— С. 94—95.

⁴⁴ Охримович В. Львівська радикальна молодіж перед московофілами // Народ.— 1891.— Ч. 2.— С. 34.

⁴⁵ Будзиновський В. Москвофільство, його причини і теорії.— Львів, б. р.— С. 3—4.

⁴⁶ Франко І. До М. П. Драгоманова, 18 трав. 1895 р.— Т. 49.— С. 44.

⁴⁷ Яворський Ю. Нова еволюція серед московофілів // Народ.— 1891.— Ч. 6.— С. 91—92; Ч. 8.— С. 130—132.

⁴⁸ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр: 74, арк. 1—3.

⁴⁹ Бачинський Ю. Мої спомини про Драгоманова // Вістник Союза визволення України.— 1915.— Ч. 23—24.— С. 12.

своєї молоді⁵⁰. Тим часом «старі» радикали з багатьох причин вважали себе більшими до народовців, ніж до московофілів⁵¹.

Наприкінці XIX ст. конфлікт між політичною і культурно-просвітницькою організацією в національному русі виник і на Наддніпрянській Україні. Після Емського указу Олександра II (1876), що зводив наців'єць можливості легальної національної роботи, Стара Київська громада поступово перейшла на позиції апополітичного культурництва. З цієї причини у 1886 р. вона розійшлася з М. Драгомановим, який наполягав на збереженні політичного характеру українського руху. Із Старої Київської громади виділилися драгоманівські гуртки — «старший київський гурток політиків» (1886—1891) та «наймолодший гурток політиків» (1888—1896), лідерами були Галія Ковалевська та її батько М. В. Ковалевський, а членами — Є. Деген, Б. Кістяківський, Леся Українка, І. Стешенко, П. Тучапський та інші. Вони прагнули у співпраці з іншими поневоленими народами Російської імперії піднести український рух до активної організованої політичної боротьби. У першій пол. 1890-х рр. обидва гуртки бажали оформитися в окрему партію, щоб відвернути українську молодь від російських есерів і соціал-демократів⁵². Молодечі «гуртки політиків» підтримували активні зв'язки з радикальним рухом в Галичині й теж, як «молоді» радикали, ставили питання про необхідність модернізації ідеології українського руху. Однак вони заперечували ідею національної державності, мовляв, байдуже, «який держиморда потягне нас в кутузку і на якій мові розкаже, що права чоловіка не про нас писані»⁵³.

Наприкінці 1880-х рр. з лона Старої Київської громади виділилася ще одна фракція з політичною орієнтацією — так звані «австрофіли» на чолі з В. Антоновичем та О. Кониським. Однак їхня орієнтація не була пов'язана з активною політичною діяльністю. Надії на позитивне розв'язання українського питання вони пов'язували з можливістю війни Австрії з Росією. «Австрофіли» прагнули через посередництво галицьких народовців схилити на свій бік керівні кола Австрії, а в Галичині — панівну польську шляхту, і таким чином домогтися реалізації своїх планів⁵⁴.

Незалежно від цих груп влітку 1891 р. на Наддніпрянській Україні виникло Таємне братство тарасівців. До нього входили студенти та молоді інтелігенти І. Липа, М. Міхновський, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, В. Самійленко та інші. У програмі та діяльності Братства чітко проступали самостійницькі тенденції⁵⁵, однак тарасівці відкидали саму можливість постановки питання про політичну самостійність України. «...Всякі мрії в та-

⁵⁰ О х р и м о в и ч В. Радикальна молодіж і народовство // Народ.— 1891.— Ч. 10—12.— С. 191—193.

⁵¹ Наше московофільство // Народ.— 1891.— Ч. 3.— С. 36.— Підпис: Редакція.

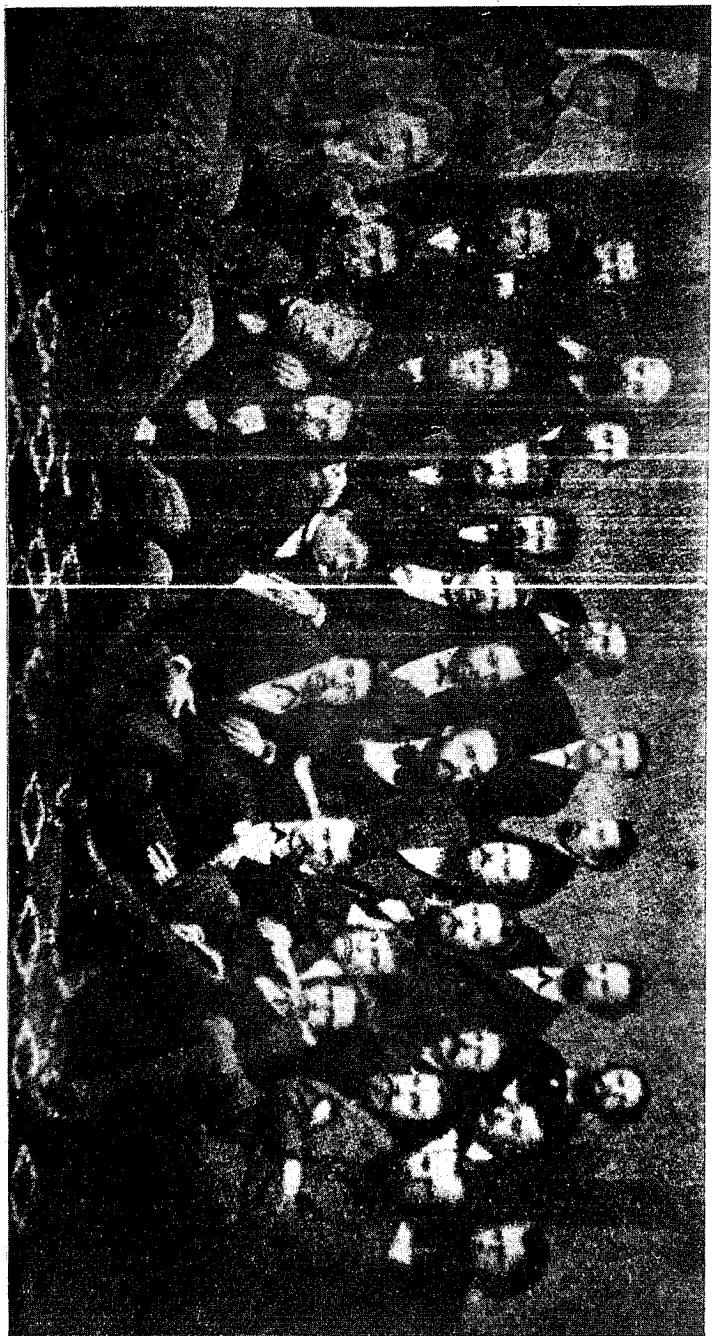
⁵² Л а в р і н е н к о Ю. Українська соціал-демократія (група УСД) і її лідер Леся Українка // Сучасність.— 1971.— Ч. 5 (125).— С. 82; Т у ч а п с ь к и й П. Л. Із пережитого. Дев'яності роки.— Харків, 1931.— С. 13, 16.

⁵³ А р а б а ж и н К. Дещо про націоналізм на Україні // Народ.— 1890.— Ч. 23.— С. 349—351.— Підпис: поп его. Авторство встановлено на основі: Т у ч а п с ь к и й П. Л. Із пережитого...— С. 31.

⁵⁴ Т у ч а п с ь к и й П. Л. Із пережитого...— С. 29—30.

⁵⁵ Див.: Л и п а І. «Тарасівці» : Зі споминів // Письмо з Просвіти.— 1922.— Ч. 11—12.— С. 91—92; С а м і й л е н к о В. З українського життя в Києві в 80-х роках XIX ст. // Нова Україна.— 1923.— Ч. 1—2.— С. 105; Profession de foi молодих українців // Правда.— 1893.— Т. XVII, вип. L.— С. 20.

Стара київська громада разом із студентського молодію. 1874 р. Сидять — у першому ряді (зліва направо): І. Волянський, М. Костенко, не встановлено, А. Матвій, П. Комарецький, І. Жигельський, О. Русов, Т. Грищенко-Білєцький, Л. Ільницький, С. Діяковенко, М. Левченко; у другому ряді: О. Левицький, О. Лоначенський, І. Рудченко (Білик), Ф. Вовк, І. Нечуй-Левицький, П. Чубинський, М. Старицький, В. Рубинштейн, М. Лисенко, П. Жигельський, О. Третягубов, М. Воблий (Віблій); стоять: І. Фаворський, М. Драгоманов, М. Ковалевський, Блоусов, В. Пашенченко, Й. Вербницький, К. Андрієвський, В. Бернштам, В. Антонович.

ГРОМАДА
RECUEIL OUKRAINIEN
Rédigé par
MICHEL DRAGOMANOW

ГРОМАДА

УКРАЇНСЬКА ЗБРКА

ВПОРЯДКОВАНА

МИХАЙЛОМ ДРАГОМАНОВИМ

№ 1.

ПЕРЕДНЬЕ СЛОВО ДО „ГРОМАДИ“

—
GENÈVE
H. GEORG. LIBRAIRE-ÉDITEUR

1878

Титульна сторінка першого номера журналу «Громада»,
редагованого М. Драгомановим. Женева, 1878 р.

кому напрямку,— писав Б. Грінченко на початку 1890-х рр.,— були б стільки кумедним донкіхотством, що нічого окрім сміху або докору не могли б викликати серед патріотичної української інтелігенції...» Реальних результатів своєї діяльності тарасівці надіялися досягти за умови, що Україна залишиться частиною російської держави⁵⁶.

Отже, на поч. 1890-х рр. ні одна з наявних в українському таборі сил не підтримували висунутий «молодими» радикалами постулат політичної самостійності України. Тому утверджувати його довелось у гострій ідейній боротьбі. Оскільки «марксівці» не мали власної організації, першим актом цієї боротьби мало стати утвердження цього постулату в програмі радикальної партії.

ПЕРШИЙ ЕТАП ВНУТРИШНЬОПАРТІЙНОЇ БОРОТЬБИ

Дебют «молодих» радикалів на політичній арені був пов'язаний з підготовкою до друку молодіжного журналу «Товарищ» (1888), ініціатором видання якого були В. Будзиновський і С. Козловський, а редактором — І. Франко, та з розгортанням у Львові масового руху українських і польських студентів на захист своїх політичних прав (1889)⁵⁷. Уже під час підготовки журналу виник перший конфлікт між двома поколіннями українських соціалістів. Коли І. Франко без згоди інших членів редколегії вмістив у «Товарищі» статтю М. Драгоманова та вірш М. Старицького, в якому «молоді» добавали сліди антисемітизму, В. Будзиновський та його товарищи на знак протесту покинули редакцію, і журнал припинив існування⁵⁸.

Співпраця між «молодшими» і «старшими» радикалами до утворення РУРП мала й певні позитивні результати. У липні 1888 р. І. Франко, В. Будзиновський, М. Ганкевич, С. Козловський разом з молодшими українськими поетами К. Попович, О. Маковеєм та чеським етнографом Ф. Ржегоржем (власне, вся редакція журналу «Товарищ» разом з авторами вміщених у ньому матеріалів) брали участь у страйку львівських пекарів⁵⁹. Конфлікт між двома поколіннями українських соціалістів відійшов у 1889 р. на задній план під час слідства над київським студентом С. Дегеном та його товарищами, у ході якого були арештовані І. Франко, М. Павлик, В. Охримович, Ю. Бачинський і К. Трильовський. Тому І. Франко та М. Павлик, починаючи

⁵⁶ Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської. Друковано в «Буковині» за рр. 1892—1893.— К., 1917.— С. 66.

⁵⁷ Девицький К. Історія політичної думки галицьких українців, 1848—1924.— Львів, 1926.— С. 220—222.

⁵⁸ Будзиновський В. Автобіографія (фрагмент із посмертних паперів) // Як чоловік зійшов на пана.— Львів, 1937.— С. 13; Дей О. І. Журнал «Товарищ» (Епізод із журналістської діяльності І. Франка) // Дослідження творчості Івана Франка.— К., 1958.— Вип. 2.— С. 130—132.

⁵⁹ Див.: Робітничий рух на Україні (1885—1894 рр.).— К.: Наук. думка, 1990.— С. 146, 394 (прим. № 161). Згадка у деяких історичних дослідженнях (див., напр.: Німка J.-P. Socialism in Galicia...— Р. 144) про страйк львівських пекарів 1889 р., в організації якого нібито теж брали участь І. Франко, В. Будзиновський, М. Ганкевич, насправді не має ніякого документального підтвердження і базується на неправильному відчитанні упорядниками збірника «Іван Франко у спогадах сучасників» (Львів, 1956) відповідного фрагмента із щоденника О. Маковея (див.: ЛНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 29. спр. 173, папка 62, арк. 10—11).

видавати 1890 р. новий журнал «Народ», запросили до співпраці й молодих українських соціалістів — В. Охримовича, М. Ганкевича, Є. Левицького та інших⁶⁰.

Ідейні розходження між «драгоманівцями» і «марксівцями» з новою силою виявилися на I з'їзді РУРП (4—5 жовтня 1890 р.). «Молоді» радикали домагалися, щоб новостворена партія прийняла програму, засновану на положенні про класову боротьбу пролетаріату проти капіталу, на зразок програми соціал-демократичних партій Європи. Опонуючи їм, І. Франко, М. Павлик та С. Данилович доводили, що програма радикальної партії повинна відображати інтереси насамперед малоземельного селянства. Після дискусії з'їзд ухвалив компромісне рішення про поділ програми радикальної партії на дві частини: максимальну та мінімальну. Максимальна частина, складена Є. Левицьким, М. Ганкевичем та В. Охримовичем і редактована І. Франком, вимагала «перемін способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму» та «колективного устрою праці і колективної власності средств продукційних». Мінімальна частина програми під редакцією С. Даниловича та М. Павлика проголосувала необхідність провести такі економічні реформи, які б стримували пролетаризацію селян та зміцнювали їхні індивідуальні господарства. Мінімальна програма, отже, позбавляла «науковий соціалізм» у максимальній програмі реального значення⁶¹.

На I з'їзді РУРП особливо чітко проявилася різниця між двома поколіннями українських соціалістів у підходах до національного питання. В. Будзиновський запропонував ввести у максимальну частину вимогу створити власну національну державу, а в мінімальну — положення про розподіл Галичини на східну (українську) і західну (польську) частини. Йому за-перечив І. Франко. На його думку, поділ Галичини взаємно ослабив би сили українського і польського демократичного рухів у боротьбі проти спільного ворога — польської шляти⁶². Після дискусії в програму було внесено положення про розширення автономних прав Галичини як окремого краю Австро-Угорської імперії. Разом з тим вказувалося, що розвиток народних мас можливий лише на національному ґрунті, тому радикальна партія «в національних справах змагати буде до піднесення почуття національної самосвідомості і солідарності в масах усього русько-українського народу через літературу, збори, з'їзди, товариства, демонстрації, відчiti, печать і т. п.»

Запропоновані у програмі розв'язки спірних питань не могли задоволити «молодих» радикалів. Їх тривожила загальна ситуація в українському національному русі, нехтування старшим поколінням українських діячів його політичних аспектів. Хоча, здавалося б, обставини розвитку українського руху штовхали його до неминучої політизації. Наприкінці 1880-х — на поч. 1890-х рр. українське питання несподівано зазвучало в загальноєвропейському політичному контексті. У січні 1888 р. в берлінському журналі «Gegenwart» з'явилася стаття німецького філософа Е. фон Гартмана, у

⁶⁰ Охримович В. Моя пригода з шибеницею // Іван Франко у спогадах сучасників.—Львів, 1972.—Вип. 2.—С. 75—79; Німка J.-P. Socialism in Galicia...—Р. 164-166.

⁶¹ Данилович С. Франко — духовний батько...—С. 230—231; Німка Ж.-П. Український соціалізм у Галичині...—С. 42. Програму радикальної партії див.: Народ.—1890.—Ч. 20.—С. 301—303.

⁶² Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи.—1930.—№ 10.—С. 64; його ж. Експумація і нові похорони // Діло.—1912.—Ч. 82.—С. 2.

якій пропаговано ідею утворення з українських земель «Київського королівства» для ослаблення Росії. Припускали, що появу статті інспірував сам Бісмарк. Ідея утворення «Київського королівства» викликала певний резонанс в австрійських, німецьких і російських політичних колах⁶³. Зокрема, вона фігурувала в актах звинувачення І. Франка, М. Павлика, В. Охримовича та інших у державній зраді під час слідства влітку 1889 р.⁶⁴

З другого боку, на скликаній Клубом руських послів спільній нараді представників народовської та московофільської партій (25 березня 1890 р.) було зазначено, що причиною «сумного стану русинів» є «недостача одної ясної а всіх русинів обов'язуючої програми». Одним із пунктів такої програми, згідно із рішенням наради, мала бути вимога поділу Галичини на східну (українську) і західну (польську) частини. Відродження цього постулату, який вперше висунули ще діячі Головної руської ради 1848 р., як і проект Гартмана, привернуло увагу австрійських, німецьких і польських політиків⁶⁵.

Ідея відособлення українських земель в окреме політичне тіло буквально витала у повітрі. Однак ні одна з українських партій Галичини (в тому числі РУРП) не брала на себе ініціативу сформулювати її як постулат політичної програми. Більше того, вона була похована у листопаді 1890 р., після укладення народовською партією з ініціативи київських «австрофілів» В. Антоновича та О. Кониського угоди з польською адміністрацією Галичини. Проголошення «нової ери» у польсько-українських відносинах «молоді» радикали розцінювали як втрату віри старшими діячами не лише в майбутність української держави, але й у можливість будь-яких національних здобутків, якщо на них не згодяться польські урядові кола. У відповідь на виступ народовського лідера О. Романчука в галицькому сеймі 25 листопада 1890 р. з програмою польсько-української згоди група студентської української молоді з Відня виступила з окремою заявою, в якій проголошення такої програми розцінювалася як приниження національної гідності українців⁶⁶. Разом з тим «молоді» радикали відмежувались у своїй критиці від драгоманівської групи, яка виступала проти «новоєрівців» не за іхнє відступництво від принципів національної політики, а за співпрацю з клерикально-шляхетськими політиками. Марксистська молодь оскаржувала М. Драгоманова в тому, що він, як В. Антонович і «новоєрівці», теж бажав досягти польсько-української згоди через визнання польської державності в Галичині⁶⁷.

Очевидно, що критика «драгоманівців» «молодими» радикалами не була коректною (зрештою, як часто не була коректною і зворотня критика). Однак її сильною стороною була вимога ввести у програму РУРП положення про політичне самовизначення українського народу. На початку грудня 1890 р. збори віденських радикалів на пропозицію В. Будзиновського надіслали відкритого листа українському суспільству, підписаного В. Будзиновським, І. Гриневецьким та ще сімома членами українського товариства

⁶³ Doroschenko D. Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainische Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur.— Leipzig, 1941.— S. 154—157.

⁶⁴ Охримович В. Моя пригода з шибеницею.— С. 78.

⁶⁵ Будзиновський В. Екзгумація і нові похорони // Діло.— 1912.— Ч. 78; Левицький К. Згад. праця.— С. 233.

⁶⁶ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 257—257 зв.

⁶⁷ Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 28—29, 33.

«Січ». Головною ідеєю листа була аргументація державного права українського народу. З цією ідеєю В. Будзиновський виступив на загальному вічі галицьких українців у Відні 18 грудня 1890 р., скликаному для обговорення політики «нової ери». Виступ присутні прийняли схвально⁶⁸. Нарешті, в лютому 1891 р. віденські радикали закінчили дискусії про потребу переглянути програму радикальної партії й вислали в редакцію «Народу» проект нової програми, підписаної «за радикальну колегію у Відні» В. Будзиновським та І. Гриневецьким⁶⁹. Автори проекту представили нову економічну програму, засновану на постулатах наукового соціалізму. Зокрема, програма передбачала організацію суспільства в сильну, централізовану національну державу, яка була б єдиним власником засобів виробництва. У національній частині проект містив вимогу про поділ Австрії на національно-адміністративні території, стосовно українських земель — об'єднання Східної Галичини з Буковиною в одну самостійну централізовану українську державу, «оскільки се даеться осягнути на дорозі правній без порушення цілості Австрії». Як крок до майбутнього об'єднання всіх українських земель поставлено вимогу ввести митну унію з Росією для економічного об'єднання Галичини з Наддніпрянською Україною.

Окрім проекту нової програми, «молодим» радикалам вдалося опублікувати виступ В. Будзиновського на І з'їзді РУРП⁷⁰ та питальник В. Охримовича у справі перегляду старої програми⁷¹. Публікація цих матеріалів викликала жваву дискусію в радикальному таборі. Редакція «Народу» в особі І. Франка та М. Павлика назвала програму віденських радикалів «нісенітницею», основаною на «фікції державності, а посередньо на інтересах тих верств, котрі в разі заведення самостійної руської держави в першій лінії з неї би користали, коли тим часом доля робучого люду в такій самостійній державі могла би навіть погіршитися... Чи «радикали» віденські не думають, що коли би як-небудь закроювалося на узискання прав напр. корони короля Данила, то на ту корону найшли би ся компетентні в першій лінії в рядах князів Сапіг, Чарториських, Дідушицьких і т. п.»⁷² І. Франко піддав критиці В. Будзиновського за його недостатнє знання марксизму та догматичність підходу в оцінці економічного розвитку Галичини⁷³. Негативне ставлення до ідеї національної державності висловили М. Драгоманов та О. Терлецький⁷⁴.

«Молодим» радикалам на поч. 1890-х рр. не вдалося провести перегляд

⁶⁸ Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 29; Франко І., Павлик М. Руське державне право і народна справа // Народ.— 1891.— Ч. 1.— С. 8—9.— Підпис: Редакція.

⁶⁹ Народ.— 1891.— Ч. 9.— С. 155—159.

⁷⁰ Будзиновський В. Культурна нужда австрійської Русі.— Львів, 1891.

⁷¹ Охримович В. Куди нам іти, що і як нам робити? // Народ.— 1891.— Ч. 15—16.— С. 217—218; Ч. 17—18.— С. 243—247.

⁷² Франко І., Павлик М. Руське державне право...— С. 9—10.

⁷³ Франко І. Ще раз про нашу культурну нужду // Народ.— 1892.— Ч. 23.— С. 309—312.

⁷⁴ Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 28—31; Драгоманов М. Уваги до Квестіонару для II з'їзду русько-українських радикалів // Народ.— 1891.— Ч. 19.— С. 263. Цікавим є факт, що В. Будзиновський та Є. Левицький під час перебування М. Драгоманова у Відні на поч. 1890-х рр. спробували схилити його на свій бік і таким чином зміцнити свої позиції. Однак після першої зустрічі, яка закінчилася невтішно, «молоді» радикали цих спроб не повторювали (Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 33.).

програм РУРП у бажаному для них напрямі. На II з'їзді радикальної партії (3 жовтня 1891 р.) рішенням більшості голосів питання про програму не було поставлене у порядок денний. Натомість вибрано комісію, яка повинна була підготувати новий проект програми для розгляду її на наступному з'їзді. У створеній комісії «молодим» радикалам належала рівно половина — чотири з восьми голосів⁷⁵. Однак з переглядом програми радикальної партії навмисне зволікали «старші» радикали.

У 1893 р. «молоді» радикали зробили нову спробу внести на денне світло питання про політичну самостійність України. Ю. Бачинський (єдиний, хто на I з'їзді РУРП повністю солідаризувався з позицією В. Будзиновського щодо поділу Галичини)⁷⁶ вислав до редакції «Народу» серію статей під назвою «По поводу еміграції», власне, перші розділи його праці «Україна irredenta». М. Павлик не підозрював, що в статтях буде порушена справа про політичну самостійність України, і дав згоду на їх друкування. Однак йому довелося взяти слово назад, коли після публікації перших частин «України irredent-и» Ю. Бачинський надіслав решту статей роботи. Його підтримав І. Франко⁷⁷, який далі наполягав на шкідливості й неможливості здійснення ідеалу політичної самостійності⁷⁸.

У центрі суперечок, що точилися в лоні радикальної партії, було і питання про поєднання соціалістичної теорії з реальними потребами дрібноzemельного селянства. Це питання не було внутрішньою проблемою лише радикальної партії. У першій пол. 1890-х рр. його обговорювали на чергових з'їздах французької робітничої та німецької соціал-демократичної партій⁷⁹. Розходження між європейськими соціалістами змусили Ф. Енгельса наприкінці 1894 р. написати окрему статтю про ставлення марксизму до аграрного питання. Розвиток капіталізму, підкреслював він, неминуче веде до знищення дрібної земельної власності. Але у соціал-демократів немає ніяких підстав своїм втручанням прискорювати цей процес. Тому заперечувати заходи, що мають полегшити долю селян, не можна. Однак прямим відходом від марксизму є бажання навічно зберегти дрібного селянина. Після приходу до влади соціал-демократичної партії «наше завдання щодо дрібних селян полягає насамперед у тому, щоб їх приватне виробництво, їх власність перевести в товариську, але не насильно, а з допомогою прикладу, пропонуючи для цього громадську допомогу»⁸⁰.

Позиція «молодих» радикалів відрізнялася від поглядів Ф. Енгельса. У новому проекті програми (1891) вони вимагали усунути всі перешкоди на шляху розвитку капіталізму, щоб прискорити пролетаризацію селянства. Зрозуміло, таке рішення не могло відповісти інтересам галицьких селян. Найбільше враження справила на них мінімальна програма радикалів. Під час передвиборчої кампанії 1891 р., як доносили з окремих пові-

⁷⁵ ІІ-й з'їзд радикалів // Народ.— 1891.— Ч. 20—21.— С. 266.

⁷⁶ Будзиновський В. Ексламація і нові похорони // Діло.— 1912.— Ч. 82.— С. 2.

⁷⁷ Бачинський Ю. Мої спомини про Драгоманова // Вістник Союза визволення України.— 1915.— Ч. 23—24.— С. 13; Павлик М. [Примітки] // Драгоманов М. П. Переписка: Зібрав і зладив М. Павлик.— Львів, 1901.— Т. 1.— С. 118.

⁷⁸ Франко І. Політичний огляд // Народ.— 1893.— Ч. 23—24.— С. 318.

⁷⁹ Najdus W. Op. cit.— S. 177—180.

⁸⁰ Енгельс Ф. Селянське питання у Франції і Німеччині // Маркс К. і Енгельс Ф. Твори.— 2-е вид.— К., 1965.— Т. 22.— С. 491.

тів, «загал селян за програму радикальну дав би ся розіп'яти». Максимальну програму сприймали значно стриманіше⁸¹.

«Старші радикали» розв'язували суперечність між максимальною і мінімальною частиною програми, відмовляючись від тих теоретичних положень наукового соціалізму, які, на їхню думку, не відповідали інтересам селянства⁸². Зокрема, критикуючи положення про неминучу пролетаризацію селянських господарств в умовах капіталізму, І. Франко писав: «Я певний, в ХХ віці люди не схочуть вірити, що така безглуздіа і антигуманна доктрина могла коли-небудь розгарячувати голови і серця молодежі, у котрої на устах є раз у раз любов до народу і любов до поступу»⁸³.

З питанням про поєднання теорії наукового соціалізму з конкретними потребами галицького селянства тісно перепліталося питання про соціальну опору радикального руху. Зрозуміло, що такою опорою могло бути селянство. Але чи все селянство, а чи тільки найбідніша його частина? «Молоді» радикали вибирали другий варіант. Теоретичним обґрунтуванням для них послужила праця Вячеслава Будзиновського «Хлопська посілість у Галичині» (1894), в якій автор доводив, що галицьке селянство в основній масі за своїм господарським становищем не відрізняється від пролетаріату.

Опора лише на малоземельне селянство, на думку «старших» радикалів, ослаблювала б радикальну партію. Як заявив на одному з пізніших з'їздів РУРП І. Франко, «з Lumpenproletariat-у не створимо партії»⁸⁴. «Вважаючи радикальну партію за організацію в першій лінії культурну і політичну,— писав Франко,— ми оберталися зі своїм словом, із агітацією і організаційними пробами не до сільського пролетаріату, який не має ні освіти, ні можливості політичної організації та діяльності, а бажали зацікавити справою радикалізму в першім ряді освічені і економічно сяк-так незалежні елементи нашого села»⁸⁵.

* * *

Серед інших ідейних розходжень всередині радикальної партії менш принципове, але не менш важливі значення для дальшої долі радикального руху мали суперечності між «молодими» радикалами і М. Павликом у питанні про ставлення до греко-католицького духовенства. Боротьба за секуляризацію українського політичного життя становила один з традиційних напрямів діяльності українських соціалістів Галичини. Ще 1880 р., під час складання «Програми польських і руських соціалістів Східної Галичини», між І. Франком, М. Павликом, з одного боку, та польськими соціалістами, з другого, спалахнула суперечка про те, чи вносити у «Програму...» положення

⁸¹ Характерний такий епізод. Якось Іван Франко розповідав старшому господареві, одному із найактивніших радикалів-селян Яцку Запарнюку про теорію колективного землеволодіння. «Старий задумався твердо,— писав пізніше Франко,— слухаючи моїх слів, а далі усміхаючись злегка, говорить: «Так, паночку, се було би дуже добре для лінівих людей!» (Франко І. Микола Васильович Ковалевський // Літ.-наук. віsn.— 1908.— Ч. 44.— С. 126).

⁸² Див.: Франко І. До М. П. Драгоманова, 8 черв. 1891 р.— Т. 49.— С. 281.

⁸³ Франко І. [Рецензія].— Т. 45.— С. 273.— Рец. на kn.: Фаресов А. Народники і марксисты.— СПб, 1899.

⁸⁴ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 21.

⁸⁵ Франко І. Прим [ітки] до ст[атті] Лозинського «Гльосси про міжпартийні відносини галицьких українців...» // Літ.-наук. віsn.— 1905.— Т. 29, кн. 1.— С. 29.

ження про потребу поєднувати пропаганду соціалістичних ідей з поширенням раціоналізму та позитивізму. Українські соціалісти обстоювали ширше трактування основних завдань соціалістичної пропаганди. Однак позиція І. Франка та М. Павлика не знайшла розуміння серед галицьких соціалістів польської національності⁸⁶ й тому не була віддзеркалена у первих програмних документах соціалістичного руху в Галичині. Натомість максимальна програма радикальної партії проголошувала «раціоналізм у справах віри», а програма-мінімум вимагала «усунення з науки шкільної всякого доктринізму» та популяризації «здобутків позитивного всесвітнього знання»⁸⁷.

Таке формулювання викликало запереченння у «молодих» радикалів. На їхню думку, вимога «раціоналізму в справах віри» передбачала не свободу сумління, а пропаганду штунди та поборювання попівства. «Партія протипопівська, партія демократично-політична стала перемінюватися в антипопівську релігійну секцію»⁸⁸.

Побоювання «молодих» радикалів не були безпідставними: у листуванні М. Павлика з М. Драгомановим у ті роки неодноразово висловлювано думку про необхідність створити нову, раціоналістичну віру, пропагувати баптизм, про бажаність переходу українського населення Галичини у протестантизм. Такий період, на думку М. Павлика, повністю відірвав би духовенство від народу й остаточно зламав його, духовенства, сили⁸⁹. «Я на всім своїм свідомім життю бачив ясно, що перший крок до поступу нашого муージка це визвіл його від попа», — писав він у листі до М. Драгоманова від 11 січня 1894 р.⁹⁰ «Молоді» радикали, в свою чергу, виступали проти антипопівської політики М. Павлика, вважаючи її безумовно шкідливою. Вони виступали за відтягнення нижчого духовенства від верхівки греко-католицької церкви та залучення його до радикального руху.

Особливо гострого характеру конфлікт всередині радикальної партії з приводу ставлення до духовенства набрав наприкінці 1892—на поч. 1893 рр. Імпульсом до дискусії послужив лист галицького намісника К. Бадені, розісланий 20 листопада 1892 р. до греко-католицьких деканатів пограничних з Росією повітів. У ньому йшла мова про масову еміграцію галицьких селян до Росії, викликану, на думку К. Бадені, недбалством і байдужістю греко-католицьких священиків до морального і релігійного падіння селян.

У зв'язку з появою цього листа у Галичині почали обговорювати можливість реформування греко-католицької церкви в інтересах католицько-езуїтської реакції, зокрема впровадження целібату для уніатських священиків. М. Павлик від імені редакції журналу «Народ» визнав справедливість критики К. Бадені на адресу греко-католицького духовенства та вітав введення целібату як заходу, що прискорив би розвиток української світської

⁸⁶ Франко І. Попи і економічне положення українського народу в Галичині.— Т. 44, кн. 1.— С. 155—156.

⁸⁷ Народ.— 1890.— Ч. 20.— С. 301, 303.

⁸⁸ Бузиновський В. Смішне в поважні // Нові шляхи.— 1930.— Т. 9.— С. 65.

⁸⁹ Переписка...— Чернівці, 1910.— Т. 6.— С. 185, 287; Чернівці, 1911.— Т. 7.— С. 71—73, 111—113. Про погляди М. Драгоманова у релігійному питанні див.: Rudnytskyi I. L. Op. cit.— Р. 212-214.

⁹⁰ Переписка...— Т. 8.— С. 11. Критику антипопівської тактики М. Павлика див.: Франко І. Михайло Павлик. Замість ювілейної сильветки // Літ.-наук. вісн.— 1905.— Т. 29, кн. 3.— С. 180.

інтелігенції та емансидацію суспільно-політичного життя галицьких українців⁹¹.

Протилежну позицію зайняв І. Франко. Введення целібату, на його думку, було б «на довгі роки поразкою для нашого краю», бо «що б ми не хотіли закинути духовенству, але все-таки мусимо визнати, що, зв'язане тисячами ниток сімейних та духовних інтересів з загалом народу», воно «виступає потужним чинником у розвитку освіти і громадського життя...»⁹²

З поглядами І. Франка перекликалася резолюція, ухвалена віденськими зборами галицьких українців усіх партій 25 грудня 1892 р. У резолюції, текст якої склав «молодий радикал Є. Левицький, поставлено вимогу автономії галицьких українців у релігійних справах як складової частини їхніх політичної і національної незалежності та конституційних прав⁹³.

На поч. 1893 р. на сторінках журналу «Народ» розгорнулася гостра дискусія про ставлення радикальної партії до греко-католицького духовенства, в якій взяли участь І. Франко, М. Драгоманов, М. Павлик, а від імені «молодих» радикалів — Є. Левицький⁹⁴. М. Павлик оцінив сам факт дискусії як вияв доконаного розколу партії на поміркованих радикалів, які стоять на національному ґрунті (І. Франко та «молоді» радикали), та космополітів (старих, так званих коломийців), які перебувають близче до народу і не втручаються в церковні справи⁹⁵. Врешті-решт, на станіславівському з'їзді делегатів радикальної партії (1893) було прийняте компромісне рішення: партія й надалі веде боротьбу проти клерикалізму, залишаючи рядовим членам право вільного вибору в питаннях тактики⁹⁶.

Іншим важливим предметом суперечок була так звана угода партій. «Нова ера» викликала спротив як серед радикалів і москофілів, так і серед частини народовців і створила можливість об'єднання їх для захисту національно-політичних прав місцевого населення проти польської адміністрації краю. Переговори щодо об'єднання дій трьох партій тривали протягом першої пол. 1890-х рр. Від імені РУРП у них брали участь «старші» радикали. Їхні молодші колеги по партії трактували всю цю акцію як «навернення всіх русинів на «народовську» віру», «зруcenщення радикалів». Найбільше обурення викликала в них заява І. Франка, що ради об'єднання партій він готовий пожертвувати своїми переконаннями. «З'їзд всіх партій,— писав М. Ганкевич до В. Охримовича у листі від 26 січня 1894 р.— то цвіт, то корона «антидоктринерства» Франка. Їх ненависть до марксистів, до «пролетарізації» кидає їх в обійми народовців і всякого гатунку рутенців, в яких вічно на устах «піднесення» стану селянського!»⁹⁷.

⁹¹ Павлик М. На чим стоїмо // Народ.— 1892.— № 22—23.— С. 232, 235—236.

⁹² Гапко І. Nowy kulturkampf // Kurjer Lwowski.— 1892.— 19 grud.

⁹³ Левицький Є. Віче віденських русинів (допис) // Народ.— 1893.— Ч. 1.— С. 5—6.

⁹⁴ В справі церковній у Галичині // Там же.— С. 3—8; Наше попівство і цивілізація // Там же.— Ч. 2.— С. 15—17. М. Павлик відмовився надруковувати у «Народі» статтю В. Будзиновського «Церков — народна інституція», мотивуючи свою відмову тим, що «ми не можемо тратити більше слів на справу боротьби між намісниками і духовенством... У радикальній партії є 99 важливших справ» (Відповіді редакції // Там же.— Ч. 3.— С. 34).

⁹⁵ В справі церковний у Галичині.— С. 4.

⁹⁶ З'їзд делегатів нашої партії // Народ.— 1893.— Ч. 2.— С. 13; Переписка...— Т. 7.— С. 234.

⁹⁷ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 19—21, 23—24, 27. Пор. також признання самого І. Франка у листі до Ю. Яворського від 21 жовтня 1892 р.: «Я прекрасно знаю, что в понимании радикализма мы с Вами расходимся, но я никогда не думаю настаивать на радикализме...» (Франко І. Зібр. творів.— Т. 49.— С. 358).

Внутрішні ідейні розходження в питанні про політичну самостійність та про угоду партій, в аграрному та релігійному питаннях залишалися головним предметом ідейних суперечок між «молодими» і «старими» радикалами впродовж першої пол. 1890-х рр. Однак на першому етапі цього конфлікту (1890—1895), незважаючи на всю його гостроту, радикальна партія зовні спровокація враження одноцільної сили. Консолідації радикалів сприяла боротьба їх з «новоєрівською» політикою народовців та конкретні потреби організаційно-пропагандистської роботи серед селянства. У збереженні партійної єдності особливі заслуги належали М. Драгоманову, який завдяки своєму авторитету часто відігравав роль посередника між обидвома ворогуючими сторонами⁹⁸. Важливе значення для згладжування конфлікту мало також те, що «старші» радикали міцно тримали у своїх руках основні важелі керівництва радикальним рухом. У 1892 р. політичний і видавничий центр партії було перенесено зі Львова до Коломиї, а редактування журналу «Народ» та газети «Хлібороб» опинилося під повним контролем М. Павлика та С. Даниловича⁹⁹. Спроби «молодих» радикалів вміщувати у партійних виданнях свої матеріали, які чітко декларували їхню позицію, нерідко закінчувалися невдачею. Так, М. Павлик відхилив рукопис статті В. Будзиновського «Культурна нужда в Галичині», після чого останньому довелося друкувати її у «московській» газеті «Галицька Русь». З тих же причин у «Народі» не були надруковані статті Є. Левицького, В. Охримовича, М. Ганкевича¹⁰⁰. Конфлікт з М. Павликом настільки загострився, що «молоді» взагалі перестали надсилати до «Народу» свої матеріали¹⁰¹.

У 1893—1894 рр. співвідношення сил у РУРП починає поступово змінюватися на користь «молодих». Сприяв цьому розкол усередині «коломийської» групи (між М. Павликом, з одного боку, та І. Герасимовичем і С. Даниловичем, з другого). З розколу вміло скористалися «молоді» радикали для посилення своїх внутрішньопартійних позицій. До того ж допомога прийшла від групи кіївських драгоманівців на чолі з М. Ковалевським, які фінансово підтримували «Народ». Кияни були дуже недоволені тим, як М. Павлик редактує журнал. У липні 1893 р. М. Ковалевський запропонував «марксівцям» поставити умови, за яких вони могли б працювати у редакції «Народу». «Молоді» радикали висунули вимогу друкувати свої матеріали в журналі без огляду на редакційне право М. Павлика, у тому числі «Україну irredentу» Ю. Бачинського. У листі від імені редакції І. Франко відхилив усі пункти вимог і відмовив «молодим» (за винятком В. Охримовича) у співпраці з редакцією «Народу». У відповідь «марксівці» у повному складі вийшли з редакційного комітету. Конфлікт між двома поколіннями українських соціалістів досяг найвищого напруження¹⁰².

На початку 1894 р. Ю. Бачинський, В. Будзиновський, М. Ганкевич, Є. Левицький, В. Охримович та група краківської молоді (Й. Шмігер, В. Стефанік, А. Юзичинський) поставили перед керівництвом радикальної партії

⁹⁸ Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи.— 1930.— № 10.— С. 65; Охримович В. Причинки до біографії...— С. 51; Химка Ж.-П. Український соціалізм...— С. 45.

⁹⁹ Переписка...— Т. 7.— С. 195; Т. 8.— С. 6—7.

¹⁰⁰ Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 29, 34.

¹⁰¹ Бачинський Ю. Мої спомини...— С. 13.

¹⁰² ЛНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 168, спр. 250 (п. 10), арк. 3; Бачинський Ю. До М. Драгоманова, 22 листоп. 1894 р. // Бачинський Ю. Україна irredenta.— С. 234; Франко І. До М. I. Павлика, 15 верес. 1893 р.— Т. 50.— С. 414, 416.

вимогу допустити делегатів від «молодих» радикалів до роботи у спільній нараді представників українських партій Галичини, а також скликати з'їзд радикальної партії для полагодження конфлікту¹⁰³. За примирення радикалів активно агітував і К. Трильовський¹⁰⁴. Натомість «молоді» були настроєні агресивно, збираючись дати прямий бій «коломийській політиці»¹⁰⁵.

З'їзд, скликаний для порозуміння між «старшими» і «молодими» радикалами, відбувся 15 липня 1894 р. З виясненням позиції «молодих» радикалів на ньому виступав Ю. Бачинський. Він коротко з'ясував різницю поглядів між двома поколіннями радикалів. «Ми бажаємо,— заявив Ю. Бачинський,— щоби партія була антипанською, коли тимчасом «старші» зробили з неї партію «антипопівську», бажаємо, щоби мужикам виказувати на випискі їх праці на панських ланах і організовувати їх до боротьби з панами, а вони вказують їм на випискі їх попами і організовують їх до боротьби проти попів... Се нас найбільше дразнить! Новим моментом у позиції «молодих» радикалів було відстоювання необхідності організовувати селянські страйки. Однак на пропозицію «марксівців» провадити діяльність радикальної партії на класовому грунті І. Франко, який головував на з'їзді, заявив, «що така політика, то — політика ненависті». Він відкинув також ідею підготовки страйків. Підсумовуючи дискусію, І. Франко стверджив, що розбіжності між «молодими» і «старими» радикалами не мають принципової основи, а є лише виявом особистих розходжень¹⁰⁶.

З'їзд закінчився безрезультативно і тому не міг вичерпати конфлікту. Восени 1894 р. радикальна молодь знов закликала М. Павлика перенести редакцію «Народу» з Коломиї назад до Львова. М. Павлик згодився переїхати до Львова та друкувати матеріали «молодих» без жодних втручань, запевняючи, однак, що «нікому не віддасть «Народ» ні матеріально, ні морально!»¹⁰⁷. На таке рішення вплинули поглиблення конфлікту серед «коломийців» та його побоювання, пов'язані з приїздом до Львова молодого професора з Наддніпрянської України М. Грушевського. «Старші» радикали підозрюючи М. Грушевського у прихильності до «новоєрівського» курсу, прагнули обмежити його вплив на студентську молодь¹⁰⁸.

На початку грудня 1894 р. у Львові відбувся позачерговий, «попереджаючий» з'їзд РУРП. Виступаючи на ньому, «старші» радикали висловилися за примирення через зміну програми та реорганізацію самої партії. Оскільки на з'їзді не було достатнього представництва «молодих», до порозуміння справа не дійшла¹⁰⁹.

¹⁰³ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663. оп. 1, спр. 179, арк. 260—261, 309; Переписка...— Т. 8.— С. 45—46.

¹⁰⁴ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 38.

¹⁰⁵ Там же.— Арк. 78.

¹⁰⁶ Бачинський Ю. До М. Драгоманова, 22 листоп. 1894 р.— С. 226—228; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 4, арк. 16. Як признавався після з'їзду І. Франко, «наши сецесіоністи («молоді») радикали.— Я. Г.) щось таке крутили, що я й не розумів, чи вони є радикали, чи ні, чи соціал-демократи, чи ні». (Франко І. До М. Драгоманова, 3 серп. 1894 р.— Т. 49.— С. 504).

¹⁰⁷ Переписка...— Т. 8.— С. 133, 136; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 72, оп. 1, спр. 33, арк. 40.

¹⁰⁸ Франко І. До М. П. Драгоманова, 9 серп. 1894 р.— Т. 49.— С. 508; Переписка...— Т. 8.— С. 144.

¹⁰⁹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 41—42; спр. 67, арк. 2—6.

Після перенесення «Народу» до Львова М. Ковалевський поставив перед М. Павликом вимогу ввести у склад редакції В. Охримовича. У березні 1895 р. В. Охримович став співпрацівником журналу¹¹⁰. Але це не задовольнило повністю «молодих» радикалів. Вони виношували план видання власного журналу коштом «Академічного братства» та на гроши, надіслані з Наддніпрянської України. Фінансову підтримку обіцяв і Т. Окунєвський, за умови, що редактором часопису буде Є. Левицький, В. Будзиновський або О. Терлецький¹¹¹. Разом з тим «молоді» далі вели наступ на офіційні видання РУРП. 26 травня 1895 р. у Krakovі відбулися збори радикальної молоді, на яких висловлено невдоволення дотеперішнім станом видання «Народу»¹¹². Ще раніше, у зв'язку з фінансовими труднощами у виданні «Хлібороба», «молоді» попросили передати право редактувати газету в їхні руки¹¹³.

Боротьба між «старшим» і «молодим» радикалами за видання закінчилася тим, що 20 березня 1895 р. М. Павлик відмовився від редактування новствореної газети «Громадський голос» на користь В. Будзиновського¹¹⁴. Після смерті М. Драгоманова київські радикали передали В. Будзиновському редактування ще одного нового партійного видання — газету «Радикал». З припиненням виходу видань «старших» радикалів — «Народу» і «Хлібороба» — вся партійна преса опинилася в руках «молодих»¹¹⁵.

Завдяки енергійному налагодженню редакційної і видавничої справи «Громадський голос» розходився в усіх повітах Східної Галичини, а кількість його передплатників наприкінці першого року видання становила 487 чоловік¹¹⁶. Вже у першому номері газети «молоді» радикали надрукували свою програму, яка, проголошувала такі постулати: викуп поміщицьких земель державою та їх передання у власність селянам, справедливий розподіл податків між різними верствами населення, відокремлення церкви від держави (а не боротьба проти релігії) і, нарешті, об'єднання Галичини й Буковини в один край і розгляд всіх українських справ в окремому українському сеймі¹¹⁷. Редакція «Громадського голосу» настійно пропагувала ідею підготовки і проведення селянського страйку, посилаючись на приклад страйкового руху серед селян Ірландії¹¹⁸.

Разом з посиленням своїх позицій всередині партії «молоді» радикали здобули й важливу інтелектуальну перемогу. У 1894 р. Ю. Бачинський вислав М. Драгоманову рукопис «України irredent-и» сподіваючись, що, у разі позитивної оцінки, зможе надрукувати її. Але його сподівання виявилися марнimi. М. Драгоманов гостро розкритикував роботу як за використану в ній марксистську методологію, так і за спосіб подачі окремих фактів¹¹⁹. Після такої різкої оцінки Ю. Бачинський майже розпрощався з надією опублікувати свою працю. Однак восени 1895 р. він зустрівся з Д. Лук'яновичем,

¹¹⁰ Переписка... — Т. 8. — С. 199, 223.

¹¹¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 67, арк. 5.

¹¹² Переписка... — Т. 8. — С. 180—182.

¹¹³ Збори радикальної групи в Krakovі // Народ. — 1895. — Ч. 9. — С. 132—135. — Підпис: Е. Т.

¹¹⁴ Громадський голос. — 1895. — № 1. — С. 1.

¹¹⁵ Б у д з и н о в с ь к и й В. Ішли діди на муки. — С. 35.

¹¹⁶ Четвертий з'їзд радикальної партії // Громадський голос. — 1895. — № 12. — С. 93.

¹¹⁷ Від редакції // Громадський голос. — 1895. — № 1. — С. 1—2.

¹¹⁸ Страйк чи бойкот // Громадський голос. — 1895. — № 12. — С. 89—91. — Без підпису.

¹¹⁹ Публікацію листування між Ю. Бачинським та М. Драгомановим з цього приводу див.: Бачинський Ю. Україна irredenta. — С. 177—237.

який розпочав видання «Універсальної бібліотеки». Заручившись фінансовою підтримкою Д. Лук'яновича, Бачинський видав «Україну irredent-y» як шосту книжку «Бібліотеки...»¹²⁰

Рукопис книжки Ю. Бачинського читано й активно обговорено у середовищі радикальної партії¹²¹. Поява «України irredent-u» викликала широкий резонанс як у самому краю, так і за його межами¹²². І. Франко, розкритикувавши доктринерство і догматизм Ю. Бачинського в аналізі економічного розвитку України, розцінив цю книжку «як факт нашого політичного життя, як прояв національного почуття і національної свідомості» і висловлював надію, що зі зростанням популярності ідеї політичної самостійності України «справа ся вийде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з него, поки не осущиться»¹²³. Рецензія І. Франка на книгу Ю. Бачинського знаменувала важливу зміну в розстановці сил у радикальному таборі. Відмовившись від федерацівної концепції М. Драгоманова, І. Франко став поборником ідеї політичної самостійності України і тим самим посилив позиції «молодих» радикалів-«державників»¹²⁴.

Після смерті М. Драгоманова та переходу І. Франка на самостійницькі позиції «марксівці» не відчули сильних перешкод для проведення ідей політичної самостійності у програму РУРП. На IV з'їзді РУРП (29 грудня 1895 р.) після виступу Ю. Бачинського вона без дискусії та обговорення одноголосно була включена у нову редакцію програми партії¹²⁵. Нова редакція починалася словами: «Стоячи на ґрунті наукового соціалізму і годячись на всі випливаючі з сего консеквенції, так на полі політичним, економічним і культурним, заявляє русько-українська партія радикальна, що здійснення усіх її ідеалів соціалістичних можливо є лише при повній самостійності політичній русько-українського народу і повнім неограничним праві єго рішати самому у всіх справах, єго дотикаючих»¹²⁶. Нова редакція програми РУРП, отже, майже дослідовно повторювала центральну тезу книги Ю. Бачинського¹²⁷. «Національним» радикалам вдалося усунути із програм положення про автономію Галичини, замінивши його вимогою утворити окрему українську область зі Східної Галичини й Північної Буковини. Успіхом

¹²⁰ Бачинський Ю. Мої спомини...— С. 14. Точна дата виходу «України irredent-u» невідома: різні джерела подають поперемінно 1895 р. або 1896 р. (Німка J.-P. Young Radicals...— Р. 233). Правдоподібно, вона побачила світ на поч. 1896 р. Повідомлення про виход «України irredent-u» з'явилося на початку лютого 1896 р. (див.: Нові книжки // Радикал.— 1896.— № 8.— С. 87), а розповсюджувано її ще в травні 1896 р. (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 67, арк. 12).

¹²¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 146, арк. 172—173; спр. 15, арк. 77; ф. 683, оп. 1, спр. 4, арк. 16—17.

¹²² «Як побачив я Твою досить скору книжку, аж зрадів — Юльку, декотрі місяця просто знамениті! Як би Тобі рецензію відтворив, але треба би мені ще раз прочитати, а ту так страшно нема в мене часу»,— писав у листі до Ю. Бачинського від 11 березня 1896 р. редактор «Свободи», української газети в Америці, Н. Дмитрів (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 683, оп. 1, спр. 4, арк. 47—47 зв.).

¹²³ Франко І. Ukraine irredenta // Жите і слово.— 1895.— Т. 4, кн. 6.— С. 482—483. Див. також рецензію М. Кордуби у журналі «Зоря» (1896.— Ч. 11.— С. 217—218).

¹²⁴ Про причини переходу І. Франка на самостійницькі позиції див. мою статтю «І. Франко про політичну самостійність України» в збірнику матеріалів міжнародної конференції «Українська політична думка у 20 ст.», Краків, 1990 р. (збірник підготовлено до друку).

¹²⁵ Павлик М. [Примітки] // Драгоманов М. П. Переписка...— С. 120.

¹²⁶ Четвертий з'їзд радикальної партії // Радикал.— 1896.— № 7.— С. 70.

¹²⁷ Дорощенко В. Значення «України irredent-u» в історії розвитку української національної свідомості // Бачинський Ю. Україна irredenta.— С. IX.

«молодих» було і введення в програму вимоги «піднесення національної свідомості і солідарності в масах всього українського народу Австро-Угорщини і Росії через літературу, збори, з'їзди, товариства, маніфестації, печать, відчйти і т. п.». Тим самим заманіфестовано ідею соборності українських земель. Ще одною перемогою «молодих» радикалів було усунення з нової редакції програми РУРП формулювання «раціоналізм у справах віри», оскільки, як писав І. Франко, «яко партія чисто політична не потребуємо займатися релігійними справами»¹²⁸.

IV з'їзд РУРП знаменував собою завершення першого періоду внутрішньопартійної боротьби, переможцями з якої вийшли «молоді» радикали. Вперше в історії українського руху поступат політичної самостійності України був включений у програму окремої партії. Однак перемога «молодих» радикалів не вичерпала конфлікту і не пригасила політичних амбіцій. Внутрішня боротьба перекинулася на табір самих «молодих» радикалів, що закінчилося розколом та вигасанням їхнього руху.

«МОЛОДІ» РАДИКАЛИ ТА УТВОРЕННЯ НОВОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В ГАЛИЧИНІ

1895 р. у політичному житті Галичини був відзначений повним крахом політики «нової ери». Під його впливом в українському таборі почалося нове перегрупування сил. Першим виділився в окрему партію «Католицько-русько-народний союз» — крило народовців з числа вчорашніх «новоєрівців» (1896)¹²⁹.

З падінням «нової ери» та смертю М. Драгоманова зникли ті зовнішні чинники, які досі гарантували збереження партійної цілісності радикалів. Після IV з'їзду РУРП конфлікт між «молодими» і «старшими» радикалами розгорівся з новою силою. На знак незгоди з партійним керівництвом В. Будзиновський незабаром відмовився від редагування «Громадського голосу» і вступив до редакції газети «Буковина»¹³⁰. Крім того, «молоді» радикали далі виношували ідею видання власного часопису. У ньому, як писав Ю. Бачинський у листі до В. Охримовича, мала б «підноситися ідея независимості політичної України і... все, що могло би причинитися до цільнішої пропаганди сеї ідеї...»¹³¹

На дальшому перебігу внутрішньопартійного конфлікту сильно позналися взаємовідносини керівництва радикальної партії і польських соціал-демократів Галичини. Після створення у листопаді 1890 р. Галицької робітничої (з 1892 — соціал-демократичної) партії (ГСДП), яка об'єднувала у своїх рядах польських соціалістів, керівництво радикалів заявило про свою готовність «йти з нею дружно до двигнення робітничого люду все одно чи фабричного чи хліборобського і до запроводу всякої волі та просвіти»¹³². Відповідні заяви зробили польські соціал-демократи, що послужило основою

¹²⁸ Франко І. Радикали і релігія.— Т. 45.— С. 271.

¹²⁹ Левицький К. Згад праця.— С. 275, 289—290.

¹³⁰ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 28, арк. 2; Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 35.

¹³¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 28, арк. 3.

¹³² Робітницька партія в Галичині // Народ.— 1890.— Ч. 23.— С. 371.— Підпис: Редакція.

для тісної співпраці обидвох партій. Зокрема, «молоді» радикали Ю. Бачинський та М. Ганкевич брали участь у роботі львівського робітничого товариства «Siła», що діяло під егідою польських соціал-демократів¹³³. Правда, від самого початку ця співпраця була позначена взаємною критикою та дрібними непорозуміннями¹³⁴, які, загалом беручи, не вплинули на відносини між обидвома партіями.

Ситуація загострилася після I з'їзду польської соціал-демократичної партії (1892), на якому її лідер І. Дашинський заявив, що керована ним партія є єдиним захисником пролетаріату, а всі інші партії виступають протиєвниками інтересів працюючого люду. Торкаючись питання про аграрну програму соціал-демократії, він заперечив її потребу, оскільки після перемоги робітників у містах селяни будуть змушені піти за ними. Позицію І. Дашинського гостро розкритикував І. Франко¹³⁵.

Виступаючи на партійних зборах 15 липня 1894 р., І. Дашинський заявив про намір соціал-демократів «старатися прилучати всіх селян до себе, мимо всіх опікунів»¹³⁶. Однак спроба Польської соціал-демократичної партії Галичини виробити, власну аграрну програму на III з'їзді (1894) закінчилася невдачею. Зокрема, запрошені на з'їзд К. Трильовський та І. Франко заперечили положення програми, що соціальною опорою соціалістів на селі може бути безземельний пролетаріат¹³⁷.

Але найбільшу тривогу «старших» радикалів викликали заяви польських соціал-демократів на з'їзді австрійської соціал-демократії (1892), Цюріхському (1893) та Лондонському (1896) конгресах II Інтернаціоналу про наміри відбудувати польську державу силою галицького і міжнародного пролетаріату¹³⁸. Тому керівництво радикальної партії виступало за активне залучення робітників-українців до діяльності радикальної партії¹³⁹.

Уже на II з'їзді РУРП (1891) «старі» радикали запропонували заснувати окрему газету для українських робітників і говорили про потребу організувати цих робітників в окрему партію, відмінну від польської соціал-демократичної. Однак проти цих пропозицій виступив від імені «молодих» радикалів Ю. Бачинський, заявивши, що радикальна партія має бути виключно селянсько-соціалістичною. А той, хто захоче працювати серед українських робітників, повинен робити це в рамках існуючої соціал-демократичної партії Галичини¹⁴⁰. Цю позицію заперечив I з'їзд галицьких соціал-демократів (1892), який висловився на користь створення самостійної української соціал-демократичної партії¹⁴¹. Але «молоді» радикали тоді ще не відчували сил, достатніх для творення окремої партії. Лише 1894 р. вони зробили першу спробу організувати у Львові товариство українських міських робітників¹⁴².

¹³³ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 15 зв.

¹³⁴ Див.: Ногпоша Е. Ор. cit.— С. 108—109, 126—128.

¹³⁵ Франко І. Перший з'їзд галицьких соціал-демократів // Народ.— 1892.— Ч. 5—6.—

C. 75.

¹³⁶ Sprawy bieżące // Nowy Robotnik.— 1894.— N 14.

¹³⁷ N a j d u s W. Op. cit.— S. 185—187.

¹³⁸ Pokój do robotników Rusynów.— Lwiw: Zachodom i kosztem Iwana Hłynczaka i Mychajła Pawłyka, 1896.— S. 2.

¹³⁹ Переписка...— Т. 6.— С. 216; Химка Ж.-П. Український соціалізм...— С. 46.

¹⁴⁰ Див.: Буздиновський В. Хлопська посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання // Народ.— 1894.— Ч. 23—24.— С. 375.

¹⁴¹ N a j d u s W. Op. cit.— S. 144—145.

¹⁴² ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 67, арк. 6 зв.

У сер. 1890-х рр. справа творення окремих українських робітничих організацій під егідою радикальної партії набрала несподіваного повороту. На партійній нараді 3 березня 1895 р. «молодий» радикал Л. Турбацький, який водночас був членом соціал-демократичної партії, виступив з пропозицією злити соціал-демократичну і радикальну партії й створити єдину марксистську партію з двома окремими відділами — селянським і робітничим. Основним мотивом його пропозиції була нібито слабка організованість радикальної партії та нездатність її керівництва вести пропаганду на селі. 10 березня, виступаючи на вічі у Винниках, Л. Турбацький закликав українських селян вступити у польську соціал-демократичну партію. На знак протесту проти цього звернення присутній на вічі М. Павлик покинув зібрання¹⁴³. Але цим інцидент не вичерпався. На черговому з'їзді польської соціал-демократичної партії (24—25 березня 1895 р.) була утворена окрема комісія для вироблення програми агітації на селі. У її склад обрано радикалів К. Трильовського, В. Будзиновського і Л. Турбацького¹⁴⁴.

Позицію Л. Турбацького гостро розкритикував М. Павлик¹⁴⁵, натомість її підтримала польська соціалістична преса¹⁴⁶. Ставлення «молодих» радикалів до питань, порушених у дискусії, було двояким: з одного боку, вони боронилися від звинувачень М. Павлика, з другого — відмовилися підтримати Л. Турбацького у його заходах до підпорядкування українського пролетаріату впливам польської соціал-демократії¹⁴⁷. Врешті-решт Л. Турбацький заявив, що виходить зі складу групи «молодих» радикалів і радикальної партії, залишаючись членом польської соціал-демократичної партії¹⁴⁸. Пропозиції В. Будзиновському польських соціал-демократів видавати ще одну газету для селян закінчилися невдачею. В. Будзиновський заявив, що згодиться стати редактором лише за умови, коли польська соціал-демократична партія внесе у свою програму вимогу політичної самостійності України. Позицію В. Будзиновського чи не вперше схвалив М. Павлик¹⁴⁹. Зближення позицій «молодих» і «старших» радикалів дало можливість розпочати спільну акцію створення перших українських робітничих організацій під егідою радикальної партії.

Заходи радикалів до охоплення своїм впливом міських робітників завершилися успіхом уже наступного року. У серпні 1896 р. у Відні було створено товариство українських робітників «Родина», яке згодом заявило про вступ до радикальної партії. Одним з головних завдань товариства було

¹⁴³ Павлик М. Соціал-демократична «нова ера»? // Народ.— 1895.— Ч. 3—4.— С. 57—58; Переписка...— Т. 8.— С. 214; Турбацький Л. В одвіт тов. Павликові // Народ.— 1895.— Ч. 5.— С. 71—74.

¹⁴⁴ Павлик М. Ще раз про руських радикалів і польських соціалістів // Народ.— 1895.— Ч. 8.— С. 130.— Підпис: М. П.

¹⁴⁵ Павлик М. Соціал-демократична «нова ера»? — С. 57—60; його ж. Ще раз про руських радикалів...— С. 130.

¹⁴⁶ Rusińscy Radykali a socjalna demokracja // Przedswit.— 1895.— № 4.— Підпис: К. (передрук див.: Народ.— 1895.— Ч. 8.— С. 126—129).

¹⁴⁷ Лукіянович Д. В обороні молодих // Народ.— 1895.— Ч. 9.— С. 139—144; Переписка...— Т. 8.— С. 223.

¹⁴⁸ Турбацький Л. В справі статі Д. Лукіяновича // Народ.— 1895.— Ч. 10.— С. 159—160.

¹⁴⁹ Переписка...— Т. 8.— С. 218—219.

«удержувати поміж ними (робітниками.— Я. Г.) народного духа»¹⁵⁰. Роблячи дальші організаційні кроки у цьому напрямі, у вересні 1896 р. радикали скликали таємні збори українських робітників у Львові, на яких вирішено заснувати українську соціал-демократичну партію і видавати окрему робітничу газету українською мовою і латинським шрифтом¹⁵¹. 17 вересня 1897 р. був виданий «Поклик до робітників русинів», який повідомляв про намір створити окрему, українську, соціал-демократичну партію. Виправдовуючись перед українськими робітниками за те, що так пізно взялися створювати українську робітничу партію, автори «Поклику» подавали два аргументи: по-перше, українські соціалісти Галичини не мали сил, щоб створити власну організацію; по-друге, польська соціал-демократична партія досі дотримувалася інтернаціонального принципу у своїй діяльності. «На жаль,— писалося в «Поклику»,— заперечити мусимо з болючим серцем, що той наш другий аргумент показався безосновний і останні роки особливо багато принесли фактів нарушення наших прав національних, фактів, котрі до решти розвіяли дотеперішні наші ілюзії щодо інтернаціональності галицької робітничої партії». У кінці звернення висловлено впевненість, що від створення української соціал-демократичної партії «виграє не тільки справа міжнародного соціалізму взагалі, але і в нашім краю зросте бойова сила пролетаріату»¹⁵².

«Поклик до робітників русинів» підписали «молоді» радикали М. Ганкевич, Є. Левицький, «старші» радикали І. Франко, М. Павлик та робітники М. Бориславський, І. Глинчак, М. Котиляк, Ю. Сидорак. Первісно існувало два варіанти тексту відозви — авторства І. Франка та авторства Є. Левицького. Як стверджував М. Возняк, «Поклик до робітників русинів» Є. Левицького більше сподобався «молодим», і вони прийняли його за основу надрукованого звернення¹⁵³. Однак порівняльний аналіз первісного тексту Є. Левицького¹⁵⁴ і оригінального тексту видання дає підстави стверджувати, що прийнятий варіант «Поклику...» був результатом певного компромісу. Насамперед, первісний текст Є. Левицького зазнав значних скорочень, зокрема, були вилучені місця, зв'язані з марксистською термінологією (на зразок «буржуазна преса» і т. ін.). У тексті трапляються вислови, які вказують на Франкове втручання (наприклад, образ українських робітників, що їх чужоземний капітал перетворює у «гній для чужих цивілізацій», — образ, який пізніше у дещо зміненому вигляді був використаний І. Франком

¹⁵⁰ Б о г а ї ч у к М. Товариство руських робітників «Родина» у «Відні» // Громадський голос.— 1899.— № 1.— С. 202. Наприкінці 1898 р. товариство нараховувало 134 члени. На зборах 25 грудня 1898 р. почесним членом товариства було обрано професора М. Грушевського «за його неоціненні заслуги коло добра руського народу» (Новинки // Громадський голос.— 1899.— № 1.— С. 204).

¹⁵¹ Х и м к а Ж.-П. Український соціалізм...— С. 47. Необхідність уживати латинського шрифту пояснювали тем, що більшість українського міського населення, підлягаючи польським асиміляційним впливам, не вміла читати кирилівкою (див.: Б у д з и н о в с ь к и Й В. Латинка....— С. 66). Тому ще 1881 р. М. Драгоманов запропонував газеті «Praca» друкувати матеріал, який стосується українців, українською мовою латинським шрифтом. Так було надруковане підготовлене ним женевське видання поеми Т. Шевченка «Марія», яке мало велику популярність не лише серед українських, але й серед польських і єврейських робітників Галичини (див.: Г р и ц а к Я. Шевченкова «Марія» у Галичині // Рад. літературознавство.— 1986.— № 4.— С. 51—54).

¹⁵² Pokłyk do robitnykiw Rusyniwh.— S. 2, 3.

¹⁵³ В о з н я к М. Іван Франко у добі радикалізму // Україна.— 1926.— Кн. 6.— С. 157.

¹⁵⁴ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 94—95.

у пролозі до поеми «Мойсей»). Крім того, первісний варіант «Поклику...» підписаний 26 особами, з яких в оригінальному тексті залишилося лише вісім. При цьому наполягання К. Трильовського про включення його підпису¹⁵⁵ не були взяті до уваги.

Власне кажучи, всі аргументи на користь утворення УСДП зводилися у «Поклику...» до причин суто національного характеру¹⁵⁶. Очевидно, такий ідейний напрям відозві задали «старші» радикали, які редактували її. «Молоді» радикали дивилися на цю справу із зовсім іншої точки зору. У редакційній статті «Громадського голосу», який у той час ще редактував В. Будзиновський, підkreślалося, що національні розходження не є головною причиною утворення УСДП. Натомість у статті вказано на те, що «самі польські робітники здавна виказували бажання, щоби русини організувалися окремо, бо се причиниться до розвою соціалізму, особливо при помочи робітницької руської частини і то в таких сторонах, де польське слово не могло доси трафити»¹⁵⁷. У такій інтерпретації причини виникнення української соціал-демократичної партії були позбавлені властивої їм конфліктності. Подібно трактувала це питання і польська соціал-демократія, вважаючи мотивацію виникнення УСДП самими лише національними причинами не потрібною. «Не зачинаємо від закидів, але разом візьмімся до праці, до великого суспільного діла», — зверталася польська соціал-демократична газета «Napszód» до авторів «Поклику...»¹⁵⁸.

Таким чином, всередині галицького соціалістичного руху чітко визначились дві лінії у ставленні до акту утворення УСДП. Перша, репрезентована «старшими» радикалами, бачила потребу виникнення такої партії у поборюванні польських асиміляційних впливів на українських робітників. Друга лінія, уособлена «молодими» радикалами та польськими соціал-демократами, трактувала виникнення двох окремих національних партій як засіб посилення соціального руху взагалі. Ця лінія відповідала загальній тенденції у розвитку соціал-демократичного руху в Австро-Угорській імперії — тенденції до створення автономних національних партій.

Новостворена УСДП зразу ж заманівцевала свою принадлежність до австрійської соціал-демократії. З 1 січня 1897 р. почав виходити друкований орган українських соціал-демократів — газета «Robitnyk» (видавець — І. Глинчак, редактор — М. Ганкевич). У програмній статті «Наші сили» редакція газети заявила, що УСДП стойти на програмі Гайнфельдського з'їзду австрійської соціал-демократії (1889). Okremо відзначено, що «для нас русинів-українців тим симпатичніший прапор соціал-демократії, що на нім видніється знамя національної свободи»¹⁵⁹.

Однак спроба створити українську соціал-демократію у 1896—1897 рр. закінчилася невдачею. Вийшло всього шість номерів газети «Robitnyk». Газета не мала великого успіху серед робітників. Деякі з них висловлювали недоволення вживанням у «Robitnuku» латинського шрифту. Врешті-решт

¹⁵⁵ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 280.

¹⁵⁶ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. — К., 1914. — С. 47.

¹⁵⁷ Руська партія соціал-демократична // Громадський голос. — 1895. — № 19. — С. 131. — Без підпису.

¹⁵⁸ Napszód. — 1896. — N 40.

¹⁵⁹ Naszi syły // Robitnyk. — 1897. — N 1.

газета припинила своє існування через брак передплатників¹⁶⁰. Навіть особи з найближчого оточення «молодих» радикалів вважали, що матеріали, вміщенні в «Robitnyku», мали надто теоретичний характер¹⁶¹. Разом з припиненням виходу газети було розв'язано й УСДП. М. Ганкевич перейшов у ряди ГСДР і від неї був делегатом на черговому з'їзді австрійської соціал-демократії, а також присутнім на з'їзді радикальної партії (вересень 1897 р.).

Розпуск організаційного комітету УСДП був викликаний новим загостренням конфлікту між «старшими» і «молодими» радикалами під час виборів у віденський парламент 1897 р. У 1896 р. під тиском загальноodemократичного руху австрійський уряд згодився на виборчу реформу. Була утворена нова, V виборча курія для всіх чоловіків, не молодших 24 років. У зв'язку з реформою перед робітниками вперше відкрилася можливість брати участь у виборах депутатів до парламенту. РУРП і ГСДП виставили своїх кандидатів по всіх виборчих округах. У передвиборній кампанії в окремих округах представникам обидвох партій вдалося дійти до порозуміння щодо взаємної підтримки кандидатів¹⁶². Однак такого порозуміння не було досягнуто в окрузі Перемишль—Мостицька—Рудки—Самбір—Дрогобич, де проти І. Франка кандидував львівський робітник Й. Гудец. Більше того, польська соціал-демократична організація у Дрогобичі зірвала 15 лютого 1897 р. передвиборний мітинг з участю І. Франка, якого звинуватила у лицемірстві та зраді ідеалів соціалізму. Наостанок дрогобицькі соціал-демократи побили селянина А. Мельника, довірену особу І. Франка¹⁶³. У ході виборів виявилося, що «молоді» радикали підтримують кандидатів ГСДП на противагу кандидатам від радикальної партії І. Франко і М. Павлик вийшли з організаційного комітету, слідом за ними його покинув Е. Левицький¹⁶⁴.

Вибори 1897 р. супроводжувалися гострими порушеннями законності місцевою адміністрацією на чолі з намісником К. Бадені. У день виборів у Східній Галичині було убито 9, поранено 29 й арештовано 800 чоловік¹⁶⁵. Вибори 1897 р., які вийшли в політичну історію Галичини під назвою «кровавих», викликали сильне душевне потрясіння в І. Франка. Зокрема, його вралила відверто ворожа позиція польських демократів і соціал-демократів до українських кандидатів. «...Я побачив,— зізнався пізніше І. Франко,— як довкола мене валився весь той світ ідей чи ілюзій, над реалізацією якого я працював, і в тій хвилині розпуки я кинув каменем у прірву і усунувся набік,

¹⁶⁰ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2018, арк. 22; Iz-za bukwy // Robitnyk — 1897.— N 3. На жаль, архівні матеріали не дають змоги уявити масштаби розповсюдження видання української соціал-демократичної групи. Збереглося свідчення про поширення наприкінці 1896 р. «Pokołuka» серед селян і робітників фільварків Бродівського повіту, за що проти чотирьох селян було розпочато слідство (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 275—276). Як випливає з листування Лондонської групи Польської соціалістичної партії (ППС) з соціал-демократами Галичини, зміст «Robitnyka» викликав велике зацікавлення та захоплення серед соціалістів-українців Росії (невідомо, однак, про яку групу соціалістів іде мова. Див.: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, odz. VI, sygn. 305 / II, t. 22 (mikr. 698/3), list 373, 488).

¹⁶¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 683, оп. 1, спр. 4, арк. 101 зв.

¹⁶² Державний архів Львівської області, ф. 350, оп. 1, од. 36. 2478, арк. 30.

¹⁶³ F r a n k o I. Zgromadzenia wyborcze w Drohobycz // Kurjer Lwowski.— 1897.— 19 lut.; Robotnik.— 1897.— 20 lut.

¹⁶⁴ N a j d u s W. Op. cit.— S. 218.

¹⁶⁵ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 156, оп. 1, спр. 1131, арк. 5—14; 3 ради державної // Громадський голос.— 1897.— № 7.— С. 58—59.

покинув навсіди експериментувати з працею на двох загонах (польському і українському.— Я. Г.) і дав собі слово присвятити свою працю «своєму рідному народові»¹⁶⁶. Якщо досі М. Павлик був набагато чутливіший до проявів націоналізму і шовінізму у польському соціалістичному русі; ніж І. Франко¹⁶⁷, то після виборів у 1897 р. І. Франко стає на подібні позиції. У зв'язку з цим конфлікт між «молодими» і «старшими» радикалами набирає нового виміру. «Старші» радикали не були принципово проти створення «молодими» окремої соціал-демократичної партії, навпаки, вітали її, але ставили умову, щоб вона була підпорядкована австрійській, а не польській соціал-демократії.

Після перемоги на виборах два посли від радикальної партії, Т. Окунєвський і Р. Яросевич, увійшли в різні парламентські клуби. 22 квітня 1897 р. центральний заряд (керівний орган) радикальної партії зобов'язав обидвох депутатів увійти до австрійського соціал-демократичного клубу. Однак через незгоду Т. Окунєвського з лінією радикалів партійне керівництво незабаром відмовило йому в праві називатися представником партії. Разом з тим перед Р. Яросевичем була поставлена вимога вийти зі складу соціал-демократичного клубу, оскільки клуб не підписав скарги до міністерства у зв'язку з порушенням законності під час виборців 1897 р. Після залагодження інциденту центральний заряд наново згодився на входження Р. Яросевича до парламентського клубу соціал-демократів¹⁶⁸.

У червні 1897 р. у Відні відбувся черговий з'їзд австрійської соціал-демократичної партії, на якому було ухвалено рішення про її перетворення у федерацію окремих автономних національних партій. Згідно з рішенням центрального заряду, радикалів на з'їзді представляли Р. Яросевич та С. Вітик. Однак у виступі на з'їзді Р. Яросевич перевищив дані йому повноваження і заявив, що «радикальна партія стоїть на соціал-демократичному грунті»¹⁶⁹.

Заява Р. Яросевича викликала обурення серед «старших» радикалів. «Яросевич огорожив мене так, що і досі не спом'ятаюсь...— писав М. Павлик до І. Франка на початку червня 1897 р.— І навіщо треба ставати не самим собою, а зв'язуватись непремінно з другими, котрі і без вас мають силу і свою роботу, а вашої не признають... Яросевич і Вітики пішли за Ганкевичами і усердствують не по розуму... Всю нашу працю загорнути Дашинські та Адлері і загорнути так, що ми, пустивши їх у свою загороду, не в стані будемо оборонятися від них...»¹⁷⁰

Заяву Р. Яросевича обговорювано на VI з'їзді радикальної партії (вересень 1897 р.). На з'їзді чітко визначилися дві лінії: перша вимагала переіменування партії у соціал-демократичну, друга виступала за збереження *status quo*. Суперечки точилися настільки гострі, що могли перерости в бійку. Ситуацію рятував завдяки своїй рівновазі духу і спокою І. Франко, який

¹⁶⁶ Франко І. Русько-польська угода і українсько-польське братання // Літ.-наук. віс.— 1906.— Т. 33, кн. 1.— С. 158.

¹⁶⁷ Himm J.-P. Socialism in Galicia...— Р. 111.

¹⁶⁸ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 5; Від центрального заряду // Громадський голос.— 1897.— № 9.— С. 89; Наші послі у Відні // Там же.— № 22.— С. 173— 175.— Без підпису.

¹⁶⁹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 190; Конгрес соціал-демократів // Громадський голос.— 1897.— № 13.— С. 106—107.

¹⁷⁰ Інститут літератури імені Т. Шевченка АН УРСР, від. рукописів, ф. 3, спр. 1610, арк. 196.

головував на з'їзді¹⁷¹. Врешті з'їзд обмежився тим, що прийняв заяву Р. Яросевича до відома і записав у своїх рішеннях таке: «Стоячи на ґрунті науково-соціалізму, русько-українська радикальна партія бажає іти спільно з соціал-демократичною партією в границях своєї програми і задержати певну свою самостійність»¹⁷². Наприкінці грудня 1897 р. центральний заряд радикальної партії ухвалив рішення про входження у прямі відносини із зарядом австрійської соціал-демократичної партії у Відні, оминаючи керівництво ГСДП¹⁷³.

Питання про перетворення радикальної партії у соціал-демократичну на ново розглядалося на VII партійному з'їзді (30 жовтня 1898 р.). Виступаючи на ньому, І. Франко заявив: «Розваживши всі за і проти, мусимо признасти, що так як тепер річ стоить,— польські соціал-демократи є наші найтяжчі вороги. Розбивають нам віча, шкалюють наших працівників, віддергають молодіж, котра в нас видить всі неконсеквенції, в них — одні консеквенції. Може ми вступленням до соціал-демократів спаралізували totu шкідливість, але то ще квестія. Певна річ лише те, що кроком тим ослабимо себе на ново»¹⁷⁴.

Аналогічної позиції дотримувались делегати з'їзду селяни: Г. Гарматій, П. Думка, С. Новаківський, І. Сандуляк, а також голова віденського робітничого товариства «Родина» М. Богайчук. К. Трильовський і С. Данилович вважали, що зміна назви партії на соціал-демократичну є справою майбутнього, а на даний момент вона несвоєчасна. Ідею перетворення партії у соціал-демократичну обстоювали лише Я. Остапчук та Р. Яросевич¹⁷⁵.

Хоча «молоді» радикали зазнали поразки у спробах реорганізувати радикальну партію в соціал-демократичну, на VI та VII з'їздах РУРП ім вдалося змінити свої позиції з інших питань. Після виступу В. Будзиновського на VI з'їзді з доповіддю «Страйки по громадах» у резолюцію було внесено пункт про початок підготовки часткових селянських страйків і бойкотів, які мають послужити школою для проведення загального аграрного страйку. У рішення з'їзду після доповіді М. Бачинського ще раз було внесено пункт про поділ Галичини на українську і польську частини. При цьому його підтримала більшість «старших» радикалів¹⁷⁶.

Наприкінці 1890-х рр. розходження всередині радикальної партії набрали такої гостроти, що неминучим став її розкол. Прискорення його певною мірою провокували польські соціал-демократи. 6—8 січня 1899 р. у Krakovі відбувся VI з'їзд ГСДП, на якому окрім розглянено питання про радикальну партію. Виступаючи на з'їзді, окремі делегати заявили про нібито вихід з радикальної партії С. Вітика, М. Новаківського, І. Міхаса, Я. Остапчука, А. Шмігельського. Ззвучали різні випади на адресу І. Франка та М. Павликі, а І. Дашинський взагалі назвав радикальну партію «політичним смітником»¹⁷⁷. Насправді заяви польських соціал-демократів багато в чому

¹⁷¹ Вітика С. Як працював Іван Франко // Культура і побут.— 1926.— 30 трав.— С. 4.

¹⁷² ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 1.

¹⁷³ Там же.— Арк. 8.

¹⁷⁴ Там же.— Арк. 21.

¹⁷⁵ Там же.— Арк. 18—22; Сьомий з'їзд русько-української радикальної партії // Громадський голос.— 1898.— № 24.— С. 184—226.

¹⁷⁶ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 1; Шостий з'їзд делегатів...— С. 150—151.

¹⁷⁷ Радикали і соціальні демократи... Допись із Krakova // Громадський голос.— 1899.— № 2.— С. 11—13; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 107—111.

були дезінформацією. Після з'їзду із заявами виступили М. Новаківський, С. Новаківський, Н. Новаківський, І. Міхас, Я. Остапчук, А. Шмігельський, у яких спростовували чутки про свій вихід з РУРП¹⁷⁸. Поведінка польських соціал-демократів викликала осуд у частини «молодих» радикалів. 21 січня 1899 р. група віденських радикалів висловила протест з приводу окремих виступів на Krakівському з'їзді, і взагалі, запідозрила ГСДП у політиці шовінізму. «Нашим ідеалом: Україна irredenta а не «Польська історична од можа до можа», — писали автори протесту. Разом з тим віденські радикали висловилися за якнайшвидше скликання чергового з'їзду, на якому мали б бути розв'язані питання про можливість переходу у табір соціал-демократії¹⁷⁹.

Питання про можливе об'єднання «молодих» радикалів з польськими соціал-демократами набрало всеукраїнського розголосу. З Наддніпрянської України на цю виставку відгукнулася Леся Українка, в той час — лідер «Групи Українських Соціал-демократів», що активно поборювала імперські тенденції у РСДРП¹⁸⁰. У листі до Михайла Павлика від 3 березня 1899 р. Леся Українка писала: «Шкода, що в Галичині соціал-демократи такі, — як би сказати? — podlejszego gatunku, а то б ще може якось прийшло до згоди. Наскільки я читала польські соціал-демократичні видання, ще вдома, то бачила таке. Поки діло йде про загальні принципи, то все йде «по-чеськи», а як дійде до місцевих відносин і до віdbудови Польщі, то знов зводиться «по-песьки»... Скільки я бачила поляків з-під усіх трьох заборів, то, здається, ваші найгірші... Дивно тільки, як русинам (до яких належить і Яросевич) ще не до кінця набило оскуму «kochamę się», після якого через 5 хвилин (коли вже русин до послуг непотрібний) наступає: «idź do djabla!..». Що з радикалів певна частина виділиться в чисто соціал-демократичну фракцію, цього я давно ждала, яко речі натуральної і навіть на мою думку зовсім не сумної, тільки я не думала, чи скоріш не хотіла думати, що це буде з таким скандалом, із соромним перебіганням під польську егіду (бідний русин без егіди не може, бо вже звик до «громовержців» і обкіданням болотом недавніх товаришів, як годиться тільки «непомнящим рабства»)»¹⁸¹.

Не чекаючи скликання IV з'їзду, 7 травня 1899 р. центральний заряд радикальної партії більшістю в один голос ухвалив рішення про переход радикалів у соціал-демократичний табір. Після обнародування цього рішення до керівництва радикальної партії почали надходити листи-протести від селян Скалатського, Станіславівського, Снятинського, Тернопільського, Товмацького, Мостиського і Городенського повітів¹⁸². «Та ж злиття з польською соціал-демократичною партією — се зрада українсько-русської нації (а наслідок був би такий, що руські хлопи при виборах мусили би голосувати на соціал-демократів польських, яких певно польська екзекутива по-клала б кандидатами!); приняти соціал-демократичну програму, добру для фабричних робітників, се зрада хлопських інтересів, за які доси

¹⁷⁸ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 155—156, 216.

¹⁷⁹ Заява віденських радикалів... у Відні, дні 21 січня 1899 р. // Громадський голос.— 1899.— № 3.— С. 22—23; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 197.

¹⁸⁰ Лавриненко Ю. Згад. праця.— С. 132—142.

¹⁸¹ Фуртак-Деркач М. Леся Українка: Причини до життєпису — на основі її листування з М. Павликом 1891—1907 р. // Нові шляхи.— 1930.— № 6.— С. 227.

¹⁸² ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 103—104, 106—106 зв., 203—204, 209 зв., 210 зв., 213—215.

радикальна партія розпиналася...» — писалося у листі-протесті селян із Станіславівського повіту¹⁸³. За перехід у соціал-демократичний табір з нельвівських радикалів висловився Я. Остапчук, однак він застеріг, що таке рішення може ухвалити лише партійний з'їзд¹⁸⁴.

21 травня 1899 р. це питання наново розглядала конференція членів заряду і делегатів від місцевих організацій. Більшістю в один голос (6 проти 5) конференція вирішила зберегти самостійність радикальної партії. Після прийняття такого рішення Р. Яросевич і М. Новаківський заявили про свій перехід до соціал-демократичної партії¹⁸⁵. Врятувати єдність партії спробував І. Франко, ведучи у травні 1899 р. переговори з В. Адлером про перехід радикальної партії в табір австрійської соціал-демократії. Однак ці заходи були безуспішними¹⁸⁶.

У середині червня 1899 р. загальна екzekутива австрійської соціал-демократії взяла до відома факт утворення Української соціал-демократичної партії. 17 вересня 1899 р. відбулася конференція УСДП з участю Р. Яросевича, М. Ганкевича, Ю. Бачинського, С. Вітика, І. Возняка, С. і Н. Новаківських, Я. Остапчука та А. Шмігельського. На конференції було прийнято рішення про підготовку нового партійного видання, а також про обрання делегатів на черговий з'їзд австрійської соціал-демократії (М. Ганкевич, І. Возняк, Ю. Бачинський). Після тривалої і жвавої дискусії про ставлення до інших партій було ухвалено рішення про потребу «поборювання цих партій, як і теперішнього уряду»¹⁸⁷.

У виступі на Брюнському з'їзді австрійської соціал-демократії делегати від УСДП всю вину за запізніле створення своєї партії поклали на І. Франка та М. Павлика, лідерів «старших» радикалів. Новостворена партія охопила своїми впливами, як вказувалось у звіті виконавчого комітету УСДП, «краї повіти Східної Галичини, тобто повіти з найбільш розвинутим у культурному і політичному відношенні селянством, а в маленьких містах — ще й єврейський пролетаріат»¹⁸⁸. Після розколу РУРП під вплив української соціал-демократії підпало радикальне селянство Тернопільського, Скалатського повітів¹⁸⁹. Що ж стосується класово свідомого українського міського пролетаріату, то він був втягнутий у діяльність польських робітничих товариств. Тому відносини між українською і польською соціал-демократичними партіями спочатку були мирними. У листі до Михайла Павлика від 2 березня 1899 р. Леся Українка висловлювала побажання, щоб період переходу від «kochajmy się» до «idź do djabla» у стосунках між польською і українською соціал-демократією був якнайкоротшим¹⁹⁰. Насправді цей період тривав майже десять років. Конфлікт виник лише у 1909—1910 рр., коли в УСДП міський пролетаріат став переважати представників сільських робітників і постало питання про роботу серед нього¹⁹¹. У цьому

¹⁸³ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 3, спр. 179, арк. 203 зв.— Підкresлення в оригіналі.

¹⁸⁴ Там же.— Арк. 105—105 зв.

¹⁸⁵ Там же.— Арк. 258 зв.

¹⁸⁶ Химка Ж.-П. Український соціалізм...— С. 49.

¹⁸⁷ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 196, оп. 7, спр. 4759, арк. 1—3.

¹⁸⁸ Verhandlungen des Gesamtparteitages der Socialdemokratis in Oesterreich... zu Brünn...— Wien, 1899.— S. 34—35.

¹⁸⁹ Бузиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи.— 1930.— № 10.— С. 66.

¹⁹⁰ Фуртак-Деркач М. Згад. праця.— С. 227.

¹⁹¹ Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської в Східній Галичині.— Львів, 1910.— С. 6, 8; Nadjus W. Op. cit.— S. 281.

Володимир Охримович. Поч. ХХ ст.

Семен Вітик. Близько 1907 р.

плані — плані боротьби двох різнонаціональних партій за сферу впливу — конфлікт між УСДП і ППСД пізнішого десятиліття нагадував конфлікт між «старшими» радикалами і польською соціал-демократією у другій половині 1890-х рр.

Однак не всі «молоді» радикали перейшли в ряди української соціал-демократії. Після IV з'їзду РУРП у їхньому середовищі теж намітився розкол. У середині 1890-х років від марксистської групи став поступово відходити В. Охримович¹⁹². 1895 р. він виїжджає на адвокатську практику до Стрия, де працює в канцелярії одного із провідних народовських лідерів Є. Олесницького. Під його впливом В. Охримович входить у склад місцевої «Підгірської ради» та бере участь у виборчих кампаніях 1895 і 1897 рр. уже на боці «поступових народовців» (фронди)¹⁹³. Великий вплив на його ідейну еволюцію мали роботи І. Франка та М. Драгоманова з критикою марксизму¹⁹⁴.

Іншою подією, яка змусила деяких «молодих» радикалів переглянути свої погляди, були сеймові вибори 1895 р. Попри перемогу кількох радикальних кандидатів, партія ослабла після цих виборів. У повітах, традиційно охоплених радикальною пропагандою, спостерігалася під час виборів 1895 р. зворотна хвиля — втрата РУРП популярності серед селянства¹⁹⁵. «...Темних хлопів приєднано до національної справи надію на матеріальні інтереси. Се була демагогія на великі розміри... — писав В. Будзиновський. — Зискаючи хлопів під національний прапор, бо він дасть матеріальні користі, пропагандисти національної думки тим часом самі дали хлопові право покидати сей прапор в тій хвилі, коли він став приносити матеріальні втрати, і коли користі могло дати лише хрунівство»¹⁹⁶. Такий поворот у розвитку подій змусив частину «молодих» радикалів шукати новий спосіб аргументації політичної самостійності — з посиланням на історичну традицію¹⁹⁷.

Ідейна еволюція В. Будзиновського, В. Охримовича та інших збіглася з організаційними заходами двох близьких між собою крил народовців та радикалів щодо створення нової масової партії. Партія повинна була притягати до себе всі лівоцентристські елементи, які стояли на самостійницьких позиціях. Рух для створення такої організації очолила народовська «Народна Рада» та група українських діячів, які стояли поза нею. У їхнє число входили І. Франко, М. Грушевський, Є. Левицький та В. Охримович. Одним із кроків на шляху до цієї мети було видання, починаючи з середини червня 1899 р., газети «Будучність» (видавці — Є. Левицький, В. Охримович, І. Труш, відповідальний редактор — В. Охримович).

Таке угрупповання під назвою Української націонал-демократичної партії (УНДП) було створене 26 березня 1899 р. В основу економічної програми націонал-демократичної партії покладено мінімальну програму радика-

¹⁹² Переписка... — Т. 8. — С. 233.

¹⁹³ ЛНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 1, спр. 493 (В. Охримович), арк. 30.

¹⁹⁴ Охримович В. Чому я навернувся до християнської католицької віри або як я віднайшов бога і душу, Христя і церкву. — Львів, 1921. — С. 9.

¹⁹⁵ ЦДІА УРСР у Львові. ф. 387, оп. 1, спр. 17, арк. 1.

¹⁹⁶ Будзиновський В. Ішли діди на муки. — С. 36, 38.

¹⁹⁷ Таке вирішення підказав В. Будзиновському відомий московофільський діяч О. Марков: «Агітуючи вашою економічною програмою, одночасно популяризуйте історію. Тоді розпалений вами огонь не буде солом'яний» (Там же. — С. 80).

лів, а в політичну частину — внесено вимоги поділу Галичини та політичної самостійності України. Є. Левицький, В. Охримович разом з І. Франком та М. Грушевським ввійшли до «тіснішого комітету» (управи) УНДП, а В. Будзиновський був членом «ширшого комітету»¹⁹⁸.

Конфлікт між «молодими» і «старшими» радикалами завершився формуванням нової структури українського політичного табору з одною центристською (УНДП) і двома опозиційними до неї партіями. Розкол у середині руху «молодих» радикалів наприкінці 1890-х рр. змусив увести постулат політичної самостійності у програми трьох головних українських партій у Галичині. Це уможливило об'єднання цих партій на спільній самостійницькій платформі у часи першої війни та визвольних змагань 1917—1920 pp.

РОЛЬ «МОЛОДИХ» РАДИКАЛІВ У ФОРМУВАННІ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ

Після розколу радикальної партії у 1899 р. «молоді» радикали як окрема течія в суспільно-політичному житті Галичини перестали існувати. На зміну їм прийшло нове покоління українських політиків, які єдналися навколо журналу «Молода Україна» (А. Крушельницький, Т. Мелень, В. Стасолоський та інші) і теж перебували під сильним впливом соціал-демократичної ідеології та стояли на самостійницьких позиціях. Між обидвома течіями існувала певна спадкоємність, зокрема, члени «Молодої України» вважали, що «Україна irredenta» Ю. Бачинського «дає теоретичні основи ідеям, що лучать нас усіх під стягом України, показує, що ті ідеї, се не видумана фантастами мрія, а життєва конечність, що мусить завести нас до побіди...»¹⁹⁹

Колишні «молоді» радикали ввійшли у склад керівних органів УНДП та УСДП, редактували партійні періодичні видання, очолювали українські громадські організації. У 1907 р., після реформи виборчої системи та нових виборів, вони майже у повному складі ввійшли до віденського парламенту. Особливо помітною була їхня роль у часи національно-визвольних змагань 1917—1920-х рр. Знаменно, що С. Вітик, представник першої «ірредентської» течії в українському русі, як голова Трудового Конгресу ратифікував Акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. Після поразки політичної революції колишні «молоді» радикали виступили організаторами національного політичного, господарського і культурного життя у Західній Україні та за її межами. В. Охримович був головою Української національно-трудової партії, а згодом Українського національно-демократичного об'єднання. В. Будзиновський став засновником Української партії праці, а О. Колесса — першим ректором Українського вільного університету. Д. Лук'янович та В. Будзиновський здобули славу популярних українських письменників, а В. Охримович зробив серйозну наукову кар'єру.

Але, без сумніву, «зоряним часом» «молодих» радикалів було останнє десятиліття минулого віку, а найважливішою заслugoю — висунення постулату політичної самостійності України. На час внесення цього постулату

¹⁹⁸ Будзиновський В. Ішли діди на муки.— С. 35; Левицький К. Згад. праця.— С. 324—328; Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади.— Львів, [1938].— С. 48—49.

¹⁹⁹ Молода Україна.— 1900.— № 3.— С. 120.

в нову редакцію програми РУРП (1895) ні одне галицьке політичне угруповання не поділяло його. Постулат повторила у 1896 р. газета «Robitnyk», вказуючи на політичну незалежність як одну із засад соціал-демократії. 1897 р. у Львові, на святковому вечорі пам'яті Т. Шевченка, голова «Академічної громади» І. Голубович проголосив політичну самостійність України найважливішим ідеалом української молоді²⁰⁰. Але навіть на поч. 1899 р. ця ідея ще не вкорінилася остаточно серед українського суспільства Галичини. 24 березня 1899 р. група віденських студентів змушена була написати протест проти публікації у народовській газеті «Діло» статті, в якій висміяно постулат політичної самостійності як «утопічну мрію»²⁰¹. І лише з виникненням УНДП й УСДП політична самостійність України завдяки ініціативі «молодих», які принесли цю ідею у новостворені партії, стає головним гаслом українських визвольних змагань у Галичині²⁰².

Зародження та розвиток ірредентизму серед інших народів Австро-Угорської імперії (німців, хорватів, сербів та інших), подібно як серед українців Галичини, був пов'язаний з молодіжними та студентськими рухами²⁰³. Сучасники, в тому числі «старші» радикали, вважали політичні погляди «молодих» радикалів копією молодочеської партії²⁰⁴. Така аналогія не була позбавлена певних підстав; вона зводилася не лише до подібності політичних поглядів. Молоді чехи уконститулювалися як окрема партія після майже десятирічної (1863—1874) боротьби з старочехами всередині Національної партії. Молодочеська партія відіграла роль своєрідної партії переходу від елітарних національних партій 1860—1890-х рр. до масових політичних партій 1890-х рр.²⁰⁵ Очевидно, подібну роль в українському русі відіграли і «молоді» радикали, правда, цю роль через свою організаційну слабкість вони виконували не як окрема партія, а як окрема ідейна течія. Але на відміну від молодочехів, які хоч і вважали себе лівою течією в національному таборі, не поділяли основних ідейних засад соціал-демократичного руху²⁰⁶, «молоді» радикали однозначно заявляли про свою приналежність до марксистської течії.

Сильною стороною ідеологічних пошукув «молодих» радикалів було те, що вони не тільки сформулювали тезу про політичну самостійність як кінцевий ідеал українського руху, але й змогли аргументувати її доконечність. Після появи «України irredent-u», за словами її автора, ідею політичної самостійності України «перший раз поставлено ясно і умотивовано... і через те не являється вона утопійною як се дотепер видавалось — пр. при проекті Гартмана о «Королівстві Українськім»...»²⁰⁷

Однак спроба аргументувати постулат політичної самостійності України за допомогою марксизму не могла бути переконливою. Прорідні теоретики марксизму, як і його основоположники, визнаючи, що для поневолених

²⁰⁰ Бачинський Ю. Мої спомини... — С. 14.

²⁰¹ Лист русько-української молодіжи у Відні... // Громадський голос. — 1899. — № 7. —

C. 57.

²⁰² Бачинський Ю. Україна irredenta. — С. 170.

²⁰³ Див.: Die Habsburgermonarchie. 1848—1918. — Wien, 1980. — Bd. III, Teilband 1: Die Völker des Reiches. — S. 260, 751, 763, 771 та ін.

²⁰⁴ Будзиновський В. Ішли діди на муки. — С. 28.

²⁰⁵ Gagger B. M. The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of Multi-Party System. — New Haven and London Yale University Press, 1978. — P. 60, 317.

²⁰⁶ Ibid. — P. 63, 166.

²⁰⁷ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 28, арк. 8 зв.

народів національне питання є важливішим від питання соціального визволення²⁰⁸, разом з тим заперечували будь-яку політичну перспективу для більшості слов'янських націй, в тому числі українців. На їхню думку, історичне призначення «недержавних» народів полягало в тому, щоб бути асимільованими державними народами і розвиватися під їхнім впливом. Як писав Едуард Бернштейн, «це не були ніякі національні великорадикальні примхи, тільки вплив цілком означеного погляду на хід інтереси історичного розвитку»²⁰⁹.

Дослідження зарубіжних істориків останніх десятиліть (передусім варто назвати українського марксиста Р. Роздольського²¹⁰) переконливо доводять, що застосовані Марксом і Енгельсом критерії життєздатності нації цілком підходили для позитивної оцінки чеського, українського та інших національних рухів слов'янських народів. Однак ні Маркс, ні Енгельс не змогли зробити «правильних» висновків із своєї теорії, тому щодо слов'янських «недержавних» народів насправді були «поганими марксистами».

Таким чином, марксизм, принаймні у тій формі, в якій він існував за життя Маркса і Енгельса, дозволяв двозначно трактувати питання про потребу національної незалежності для окремих народів. Зокрема, за допомогою марксизму можна було як підтвердити, так і заперечити потребу політичної самостійності України. Цікаво, що 1891 р. у Женеві з'явилася брошюра О. Полінковського «О безысходности украинского социализма», приурочена до II з'їзду радикальної партії. У ній, виходячи з економічної теорії марксизму, аргументовано повну безперспективність українського національного руху взагалі й соціалістичного руху зокрема.

«Молоді» радикали самі добре розуміли хиткість своєї теоретичної побудови. «Чи Ти читав «Україну irredent-y» — писав М. Ганкевич до В. Охримовича у листі від 20 травня 1895 р.— Ціла стаття — то квінтесенція «прямолінійності». Товарова продукція — буржуазія і пролетаріат — воля політична в Росії — кінець Австрії — буржуазія українська — радикалізм національний сеї буржуазії — etc. etc. etc. Дуже цікаво порівняти «Україну irredent-y» з працею Полінковського «Безвиходность укр. социализма». Один і другий пишуть резolutно, певним тоном, рішучим, хоч Полінковського стиль більш вироблений, витравлений. Один і другий рішують невмілим судьби народів; Полінковський віщує обручені «Польщі навіть»; Юльцьо (Бачинський.— Я. Г.) бачить самостійну політично Україну. Призвати ім треба, що оба «ясновидчі» люде. Оба — ученики Маркса, оба клянуться і божаться Марксом»²¹¹.

Але в кінцевому рахунку в «молодих» радикалів перемагала ілюзія власної правоти. «На кождий спосіб, Маркс і марксизм не може відповісти за виводи Полінковського,— писав М. Ганкевич далі у листі.— Безталанний Полінковський нападає і на чеський сепаратизм, і на польський патріотизм,

²⁰⁸ Див., наприклад: Енгельс Ф. За Польшу // Маркс К., Енгельс Ф. Твори.— 2-е вид.— Т. 18.— С. 532.

²⁰⁹ Бернштейн Е. Спогади про Михайла Драгоманова та Сергія Подолинського // З починів українського соціалістичного руху. Мих. Драгоманов і женевський соціалістичний гурток. Зладив М. Грушевський.— Відень, 1922.— С. 156.

²¹⁰ R o z d o l s k y R. Engels and the „Non historic“ Peoples: The National Question in the Revolution of 1848 / Transl., ed. and with an introduction by J.-P. Himka.— Critique Books, 1986.

²¹¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 30.

забуваючи, що недавно (1890 р.) Енгельс («автентичний інтерпрет марксизму») писав у передмові до польського перекладу однієї зі своїх брошур, що новий інтернаціоналізм пролетаріату можливий тоді, коли кожний народ буде в себе паном»²¹².

У західній історіографії узвичаєно вважати, що соціалістичний рух як послідовна інтернаціональна сила був суперником національного руху і перемога одного з них автоматично означає поразку другого. Що національна ідеологія у кінцевому підсумку перемогла своїх суперників, у тому числі орієнтований на класи соціалізм, як переконливо довів вибух війни 1914 р. та тріумф національного принципу в державній системі Європи після 1918 р. Однак такий погляд потребує серйозних уточнень. Насправді у певні періоди можна було успішно суміщати класовий підхід з національним, оскільки між ними не існувало чітко визначеної розмежувальної лінії. Більше того, марксизм містив у собі сильний моральний потенціал, адже він передбачав боротьбу за права слабшого, за встановлення соціальної й політичної справедливості. Тому національні рухи недержавних народів були відкритими для багатьох соціал-демократичних лідерів²¹³.

Діяльність «молодих» радикалів служила прекрасним прикладом суміщення двох лояльностей — до марксистської теорії та соціал-демократичного руху, з одного боку, і до національного руху свого народу — з другого. Однак таке суміщення мало конфліктний характер. Якщо говорити про український соціалістичний рух кінця XIX — поч. ХХ ст., то в ньому цей конфлікт точився у трьох площинах.

По-перше, українським соціалістам треба було визначитись: які мотиви — соціальні чи національні — повинні мати пріоритетне місце в розвитку українського руху? З одного боку, більшість українських соціалістів гостро відчувала свій моральний обов'язок працювати на користь національного відродження. З другого боку, ідеологія соціалістичного руху (насамперед — марксизм) вважала національне походіння від соціального і зобов'язувала своїх адептів боротися передовсім за справедливий соціальний лад, котрий, як передбачалося, знищить джерело національних конфліктів і приведе до відмиріння нації.

По-друге, названа дилема мала ще один, зовнішній вияв. Чи українські соціалісти повинні виступати в одній партії разом із соціалістами інших партій, а чи прагнути до організаційної відрубності свого руху? Згідно з теоретичними зasadами, соціалістичний рух повинен був розвиватися як інтернаціональна сила, що виступає єдиним фронтом проти спільногого ворога. Але якщо навіть провідні теоретики соціалізму не розуміли національних потреб «недержавних» народів, то чого можна було чекати від соціалістів-практиків? Становище українських соціалістів обтяжували, з одного боку, ідеологічні стереотипи, які панували в російському і польському суспільстві, з другого боку, брак адекватної соціальної бази — українського промислового пролетаріату.

По-третє, характер зв'язку між соціалістичними партіями «державних» і «недержавних» народів передбачав майбутній політичний устрій, який виник би після перемоги соціалістичної революції. Федеративний зв'язок

²¹² ЦДА УРСР у Львові, ф. 372, оп. 1, спр. 38, арк. 30.

²¹³ Hobson E. Op. cit.— P. 123; H o c h M. How much does Nationformation depend on Nationalism? // East European Politics and Societies.— 1990.— Vol. 4, N 1.— P. 111.

зnamенував федераційний устрій, тоді як існування відрубних соціалістичних партій створювало можливості для політичного усамостійнення «недержавних» народів (і навпаки, відсутність окремих національних партій могла привести до унітарного устрою майбутньої «соціалістичної» багатонаціональної держави). Границю чітко суть цього конфлікту сформулювали провідні діячі КП(б)У Сергій Мазлах та Василь Шахрай, які на поч. 1919 р. зверталися до В. Леніна із зовсім не риторичним запитанням: «Чи можна лишатися членом РКП і відстоювати самостійність України?»

Як видно із запропонованої схеми, можливості розв'язання дилеми українського соціалістичного руху (по лініях «національне — соціальне», «окрема партія — спільна партія», «унітарна — федераційна — самостійна соціалістична держава») мало поліварантний характер. З усіх наявних наприкінці XIX — на поч. ХХ ст. соціалістичних партій та груп лише дві — УСП та УСД спілка — в ході своєї еволюції стали на позиції пріоритету соціального і перейшли в табір національно чужих партій (відповідно ППС та партії російських соціал-демократів (меншовиків)). Більшість партій залишалася на національних позиціях, обстоюючи федераційний принцип побудови соціалістичного руху і майбутньої соціалістичної держави (група УСД, РУРП (до 1895 р.), РУП (з 1903 р.) та УСДРП). Єдиною групою серед українських соціалістів, яка послідовно розв'язувала загдану дилему (аж до проголошення постулату політичної самостійності України), були «молоді» радикали.

Інші соціалістичні групи, визнаючи пріоритет національних мотивів, виходили з того, що для українського народу як народу, позбавленого власних панівних класів, національне гноблення тісно переплітається з соціальним, тому виступали насамперед як виразники інтересів соціально гноблених верств населення — робітників і селян. У цьому вони, власне кажучи, виконували настанову М. Драгоманова, який писав, що «по обставинам України, тут плохий той українець, що не став радикалом, і плохий той радикал, що не став українцем»²¹⁴.

Натомість «молоді» радикали виступали як захисники інтересів не лише українських селян чи робітників, але й греко-католицьких священиків, а навіть свого «класового ворога» — молодої національної буржуазії. Запропонована ними політична програма передбачала творення національної держави, яка б відповідала економічним інтересам всіх класів і прошарків українського суспільства. Сильною стороною їхньої програми було проголошення потреби індустриалізації за допомогою власної національної держави — тобто єдиним способом, яким взагалі можливо було модернізувати відстале суспільство у високорозвинуту країну²¹⁵.

Спосіб розв'язання національного питання, запропонований «молодими» радикалами, був унікальним явищем в історії українського соціалістичного руху до 1917 р. Використана ними марксистська схема відіграла роль зовнішнього чинника — каталізатора у ферmentації ідеї політичної самостій-

²¹⁴ Драгоманов М. П. Автобіографія // Михайло Петрович Драгоманов. 1841—1895. Его юбилей, смерть, автобіографія і список творів... Зладив і видав М. Павлик.—Львів, 1896.—С. 364.

²¹⁵ Детально див.: Szporluk R. Communism and Nationalism. Karl Marx versus Friedrich List.—New York; Oxford, 1988.—P. 115-166, 193-204; e j u s d. In Search of the Drama of the History: Or, National Roads to Modernity // East European Politics and Societies.—1990.—Vol. 4, N 1.—P. 134-150.

ності. Цю роль марксизм відіграв завдяки специфічним обставинам, у яких перебував український рух на межі 80-х і 90-х рр. XIX ст.— зростанню загрози його аполітичного виродження та пануванню в ідеології українського соціалістичного руху драгоманівських поглядів з притаманними їм анархічно-федералістськими тенденціями. Однак марксистська ідеологія змогла відіграти роль каталізатора самостійницьких тенденцій лише за умови об'єктивного існування нації. На межі XIX і XX ст. кількісні зміни в розвитку українського руху в Галичині були настільки значними, що назріла потреба переглянути його політичні цілі²¹⁶. І навпаки, на Наддніпрянській Україні, де таких умов не було, український соціал-демократ М. Порш використав марксизм для аргументації автономних прав України у рамках майбутньої федераційної держави²¹⁷.

Менш послідовні були «молоді» радикали у розв'язанні другої частини дилеми українського соціалізму. окремі з них (Л. Турбацький, М. Ганкевич, С. Вітик) схилялися до того, щоб увійти до польської соціал-демократичної партії. І лише послідовна критика старших товаришів утримала їх від цього кроку. Непослідовність «молодих» радикалів можна пояснити недорозвинутістю національного конфлікту в соціально-демократичному середовищі Галичини у 1890-х рр., оскільки основна частина українського міського пролетаріату була охоплена впливами польської соціал-демократії.

Разом з тим частина «молодих» радикалів з плинном часу виявила неможливим для себе суміщати лояльність до національного руху з лояльністю до марксизму. Конфлікт між цими лояльностями вона розв'язувала, зрікаючись марксистських поглядів і переходячи у національно-демократичний табір.

Не можна не відзначити, що конфлікт між двома поколіннями українських соціалістів, попри певні непривабливі моменти, мав винятково творчий вплив на розвиток українського руху в цілому. Передусім, цей конфлікт закінчився формуванням нової структури політичної організації українського табору з одною центристською (УНДП) і двома опозиційними до неї партіями (РУРП і УСДП). Історична заслуга «молодих» радикалів полягає в тому, що вони внесли в програмні документи усіх цих партій постулат політичної самостійності України. Наявність цього пункту в програмах УНДП, УСДП і РУРП уможливило угоду між ними на спільній політичній платформі напередодні та в роки світової війни, діяльність уряду ЗУНР (1918—1919). І, нарешті, у цих ідейних суперечках обидві течії — і «молоді», і «старші» радикали, з одного боку, змогли позбутися невідповіданих крайностей своєї ідеології (боротьба проти попівства, теза про неминучу повну пролетаризацію селянства і т. ін.), а з другого — виробили арсенал тактичних прийомів, які український рух успішно використовував у наступні роки (скажімо, ідея проведення загального аграрного страйку та її реалізація у 1902 і 1907 рр. тощо).

Очевидно, ідеологія сучасного національного відродження теж вимагає модернізації. Так, модернізація могла б полягати у сприйнятті цінностей загальноєвропейської демократії та постіндустріального суспільства. Зрозуміло, що марксизм не зможе відіграти роль такого зовнішнього каталізую-

²¹⁶ Himka J.-P. Young radicals...— P. 233.

²¹⁷ Rudnytsky I. L. Op. cit.— P. 139, 390, 411.

чого чинника, яку він відіграв для українського руху сто років тому. Його місце повинні зайняти новітні політичні, соціологічні та економічні теорії. Однак, як і сто років тому, утвердження цих ідей може і повинно прийняти форму творчого конфлікту різних поколінь, гострої внутрішньої критики та дискусій.

Yaroslav HRYTSAK

«YOUNG» RADICALS IN THE SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF HALYCHYNA

In this paper the activity of „young“ radicals — a group of Ukrainian Marxist students — Yu. Bachyn's'kyi, V. Budzynovs'kyi, S. Vityk, O. Kolessa, V. Okhrymovych and others — is examined. „Young“ radicals were the initiators of the creation of the three main Ukrainian parties of Halychyna — national-democratic, radical and social-democratic ones. The main result of their activity was the assertion of the postulate of political independence of Ukraine in the political programs of those parties. It was achieved in a sharp dispute with the older generation of Ukrainian public figures, with the „older“ radicals (I. Franko, M. Pavlyk et al.) among them. The dispute was of extremely creative character and it promoted the transition of the Ukrainian movement from the stage of upholding national rights of language and culture to the political stage, from the old exclusive political parties to the new mass ones.